

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет політичних наук

(повне найменування інституту, назва факультету (відділення))

кафедра історії

(повна назва кафедри (предметної, циклової комісії))

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри історії

І. С. Міронова

“ ” 20 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти

магістр

(ступінь вищої освіти)

на тему: «ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ В УКРАЇНІ (1991-2022 рр.)»

Керівник: к. і. н., старший викладач

Гаргаун Яна Ігорівна

(вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Рецензент: директор Центрального державного

архіву вищих органів влади та

управління України,

д. і. н., професор

Левченко Лариса Леонідівна

(посада, вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Виконав:

студент VI курсу групи 634 М

Настич Павло Вікторович

(П.І.Б.)

Спеціальності: 032 «Історія та археологія»

(шифр і назва спеціальності)

Миколаїв – 2024

6. Консультанти розділів проекту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата		Підпис, дата	
		дата	завдання видав	дата	завдання прийняв
Вступ	Гаргаун Я.І.				
Розділ 1	Гаргаун Я.І.				
Розділ 2	Гаргаун Я.І.				
Розділ 3	Гаргаун Я.І.				
Висновки	Гаргаун Я.І.				
Список	Гаргаун Я.І.				

7. Дата видачі завдання:

8. КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1.	Вступ до дипломної роботи		
2.	Розділ 1. Історіографія, джерела, теоретико-методологічні основи дослідження		
3.	Розділ 2. Історичні аспекти формування волонтерського руху в Україні		
4.	Розділ 3. Особливості функціонування волонтерського руху під час російсько-української війни		
6.	Висновки		
7.	Переддипломна практика		
8.	Оформлення списку використаних джерел та літератури		
9.	Попередній захист		
10.	Рецензія на дипломну роботу		
11.	Захист дипломної роботи		

Студент

_____ (підпис)

Настич П. В.

_____ (прізвище та ініціали)

Керівник проекту (роботи)

_____ (підпис)

Гаргаун Я. І.

_____ (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА, ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	8
1.1. Історіографія проблеми.....	8
1.2. Джерельна база дослідження.....	19
1.3. Методологія та методи дослідження.....	22
РОЗДІЛ 2. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ.....	29
2.1. Особливості становлення волонтерського руху в Україні.....	29
2.2. Формування нормативно-правового забезпечення волонтерського руху від початку незалежності України.....	43
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	53
3.1. Діяльність волонтерських організацій в Україні під час російсько-української війни.....	53
3.2. Роль та значення українського волонтерського руху у російсько-українській війні.....	60
3.3. Ризики діяльності волонтерського руху під час війни в Україні....	66
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	74

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Після 24 лютого 2022 року, коли почалася повномасштабна війна росії проти України, відбулося значне піднесення національної свідомості українського народу, активізація потужних соціально-суспільних рухів щодо захисту суверенітету України. Одним із таких потужних проявів консолідації та діяльності активної громадськості, якій дивується весь світ, став волонтерський рух в Україні. За період повномасштабної війни в Україні було створено десятки благодійних фондів та організацій, гуманітарних хабів, фандрейзингових платформ та сотні невеликих локальних волонтерських об'єднань.

Проте, волонтерство в Україні функціонувало ще з початку здобуття незалежності та мало різноманітні напрямки. Починаючи із 2014 року, коли в Україні розпочалася війна, волонтерство стало важливим інститутом соціальної, медичної та військової підтримки населення. Але, сам феномен власне «українського волонтерства», що відрізняється від волонтерства в інших країнах, почав активно досліджуватися науковцями саме після повномасштабного вторгнення російських військ на територію України.

Тому актуальність проблеми дослідження зумовлена й потребою в об'єктивній і неупередженій оцінці саме історичного розвитку унікальності українського волонтерства як інституту, що фактично є партнером держави у багатьох сферах її функціонування. А також показати, які фактори виступили передумовами та продовжують впливати на активізацію волонтерського руху.

Об'єктом дослідження є інститут волонтерства в Україні.

Предметом дослідження є волонтерський рух в Україні (1991-2022 рр.).

Мета дослідження полягає у тому, щоб розкрити особливості волонтерського руху в Україні за період від здобуття незалежності до 2022 року включно.

Для досягнення поставленої мети у дослідженні ставляться такі **завдання**:

- з'ясувати стан наукової розробки проблематики та розкрити джерельну базу дослідження;
- визначити методологічні основи роботи;
- розкрити історичні аспекти формування волонтерського руху в Україні;
- показати особливості функціонування волонтерського руху під час російсько-української війни;
- визначити основні ризики для діяльності волонтерського руху під час війни в Україні.

Хронологічні межі роботи охоплюють період від здобуття Україною незалежності у 1991 році до 2022 року включно, коли розпочалося повномасштабне вторгнення російських військ на територію України.

Територіальні рамки дослідження охоплюють територію України у конституційно визначених кордонах від 1991 року.

Методологічною основою роботи є принципи історизму, об'єктивності та системності, що дозволяють об'єктивно реконструювати процеси становлення волонтерського руху й забезпечити вірогідність результатів дослідження. Складність і багатогранність теми передбачає реалізацію зазначених принципів шляхом використання комплексу загальнонаукових (історичного та логічного), та спеціально-історичних методів (історико-типологічний, історико-порівняльний, ретроспективний). Поєднання зазначених принципів і методів сформувало методологічну основу для отримання об'єктивних оцінок, обґрунтованих висновків і достовірних результатів, а отже – й розв'язання наукових завдань і досягнення кінцевої мети дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що на основі вивчених попередніх праць вчених та власних досліджень (нормативно-правові документи) зроблено узагальнення, сформульовано висновки, надано практичні рекомендації.

У цьому дослідженні розкрито низку важливих аспектів діяльності волонтерського руху в Україні за період від здобуття незалежності до 2022 року включно. Зокрема:

- висвітлено проблематику періодизації становлення волонтерського руху в Україні;
- розкрито значення волонтерського руху у російсько-українській війні.

Уточнено:

- історичні аспекти виникнення волонтерського руху за часів незалежності України;
- напрямки діяльності волонтерів протягом періоду інституціоналізації волонтерського руху в Україні;
- специфіку становлення інституту волонтерства в Україні;
- роль волонтерського руху у російсько-українській війні;
- ризики діяльності волонтерів під час війни.

Подальший розвиток отримали такі питання:

- діяльність українських волонтерських організацій за кордоном.

Практичне значення наукової роботи полягає у можливості використання її результатів та матеріалів при здійсненні досліджень з історії України, викладанні спеціальних курсів з історії волонтерства, а також у процесі викладання відповідних дисциплін у вищій школі, під час історико-краєзнавчої роботи.

Апробація дослідження. Результати дослідження були висвітлені на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Могилянські читання» (Миколаїв, 2023).

Структура дипломної роботи. Мета, предмет і завдання дослідження зумовили структуру роботи, яка складається зі вступу, трьох розділів основної частини, висновків і списку використаних джерел та літератури (63 найменування). Загальний обсяг роботи 80 сторінок.

РОЗДІЛ 1

1.1. Історіографія проблеми

Питання волонтерства у сучасній науці стало предметом досліджень лише нещодавно, хоча сам інститут волонтерства в Україні існує з часів здобуття незалежності. Феномен українського волонтерства зацікавив дослідників різних наукових напрямків та став предметом мультидисциплінарних досліджень.

Розглядаючи проблему українського волонтерства через призму історіографії, варто виділити певні етапи становлення інституту волонтерства в Україні. Адже від цих етапів відповідно і залежать наукові розробки, що стосуються розвитку волонтерства в незалежній Україні.

Тож, ми пропонуємо наступну періодизацію волонтерського руху в Україні, критерієм періодизації виступають ключові суспільно-політичні процеси в Україні:

- I етап (1991–2003 рр.) – від періоду незалежності до Помаранчевої революції. Цей період характеризується становленням волонтерського руху в Україні. У цей час було створено службу під назвою «Телефон Довіри», де працювали волонтери (добročинний «Телефон Довіри» в Одесі). Із 1992 року в Україні починає активно розвиватися мережа соціальних служб для молоді (нині – центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді). Також, завдяки волонтерам, починає активно розвиватися напрям боротьби з розповсюдженням СНІДу та допомоги наркозалежним. Проте, значна кількість волонтерських організацій цього періоду не є самостійними, а працюють під егідою релігійних організацій, особливо протестантських церков. Наприклад, Українська Уніонна конференція церкви адвентистів сьомого дня ще у середині 1990-х рр. ініціювала створення Адвентистської медичної асоціації України (фундація продовжує діяти по сьогоднішній день, в її рядах понад 700 фахівців вищої і середньої кваліфікації, які надають

медичну допомогу нужденним в різних регіонах країни). У багатьох населених пунктах Закарпатського регіону осередками Римсько-католицької церкви було засновано мережу безкоштовних аптек. Крім того, у травні 1998 року Україна серед інших країн Центральної та Східної Європи, а також кількох країн Азії розпочала реалізацію регіональної програми «Ініціатива з роботи на добровільних засадах». Серйозним поштовхом у розвитку волонтерського руху цього періоду став 2001 рік, коли Україна долучилася до ухваленого ООН святкування Міжнародного року волонтерів 5 грудня щороку. На державному рівні волонтерство було визнано постановою Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 року, якою було затверджено «Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг».

- II етап (2004–2013 рр.) – міжреволюційний період – цей етап відзначився формуванням волонтерських організацій переважно у соціальній та екологічній сферах. Особливого підйому у волонтерському русі не відбувалося.

- III етап (2014–2021 рр.) – від революції до війни – Революція Гідності та окупація Кримського півострова стали новим масштабним піднесенням волонтерського руху в Україні. Відбулася повна зміна діяльності волонтерів – із соціальної сфери у військову та медичну. Приватні волонтери почали створювати і реєструвати свої волонтерські організації, які займалися збором і постачанням до зони військових дій необхідних ресурсів. Робота волонтерів була орієнтована на надання медичної допомоги пораненим, допомогу переселенцям та пошук зниклих, звільнення полонених. Осередком діяльності волонтерів стали Донецька та Луганська області. В цей час працюють такі волонтерські організації «Народний тил», «Help Army», «Крила феніксу», «Армія SOS», «Народний проєкт», «Волонтерська сотня».

- IV етап (2022 рік – і до тепер) – період повномасштабної війни – під час повномасштабної війни, волонтерський рух в Україні перебрав на себе частину повноважень державних установ не тільки соціального характеру, а й навіть у військовій сфері. Наприклад, два найвідоміші волонтерські фонди, які

акумулювали свою діяльність у сфері військового постачання – Фонд «Повернись живим» та Благодійний фонд Сергія Притули – допомагають Міністерству Оборони України забезпечувати військових усім необхідним. Так, наприклад, Фонд «Повернись живим» станом на кінець липня 2022 р. відзвітував про 4 млрд грн донатів від 866 тис. благодійників. А Благодійний фонд Сергія Притули зміг наприкінці червня за три дні зібрати 600 млн грн на чотири турецькі безпілотники Байрактар. Так як сьогодні волонтерська діяльність охоплює донати від усього українського народу, вона визначається науковцями, як унікальне явище в сфері волонтерства.

Отже, в результаті дослідження, пропонуємо виокремити чотири періоди у становленні та розвитку волонтерського руху в Україні. Зазначена періодизація виходить із визначних соціально-політичних подій в історії незалежної України.

Відповідно до зазначених періодів пропонуємо розглянути історіографію досліджуваної проблематики.

Отже, *перший період* охоплює наукові розробки і дослідження за 1991–2003 рр. У цей період відбувається дослідження інституту волонтерства з точки зору науки психології та соціальної роботи. Перші ґрунтовні статті та праці щодо волонтерства орієнтовані на визначення теоретичних засад інституту волонтерства, дефініції поняття, розглядаються питання мотивації волонтерської діяльності. Серед таких праць варто зазначити статтю колективу авторів «Досвід волонтерської роботи та напрями її вдосконалення»¹. У зазначеному дослідженні розкриваються наступні проблемні питання щодо волонтерства:

- визначення поняття «волонтер», «волонтерство» та їхнє значення у соціальній роботі;

¹ Грига І., Брижовата О., Дума Л., Лисенко О. Досвід волонтерської роботи та напрями її вдосконалення // Соціальна робота в Україні : перші кроки / Ред. В. Полтавець. Київ: КМ «Academia», 2000. С. 145–172.

- виокремлення мотивів/потреб, які спонукають людей до волонтерської роботи;
- обґрунтування необхідності менеджменту волонтерів, а також розглядаються методи професійного навчання, супервізії, підтримки та заохочення волонтерів;
- визначено низку негативних впливів у роботі волонтерів та феномен «вигоряння»;
- значна увага приділена виявленню потенційних можливостей заохочення волонтерів, які надавали соціальну допомогу в НДО м. Києва, на основі вивчення їхніх особистісних потреб².

Також у цей період науковці роблять перші спроби охарактеризувати історичне підґрунтя українського волонтерства. У цьому контексті цікавою є праця колективу авторів «Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку» (1999)³, адже автори зазначають, що українське волонтерство має давнє історичне коріння: «Усім відомі імена Костянтина Островського, Петра Сагайдачного, Івана Мазепи, Михайла Грушевського, які не тільки були відомими політичними діячами, але й меценатами і благодійниками»⁴.

Цінною для дослідження є праця «Волонтерство: порадник для організатора волонтерського руху»⁵, де розкриваються основні засади організації волонтерського руху, а волонтерська діяльність визначається як добровольча діяльність, заснована на ідеях безкорисливого служіння гуманним ідеалам людства, без мети отримання прибутку, одержання оплати або кар'єрного зросту; отримання всебічного задоволення особистих і соціальних потреб шляхом надання допомоги іншим людям⁶.

² Там само.

³ *Вайнола Р. Х., Капська А. Й., Комарова Н. М. та ін. Волонтерський рух в Україні: Тенденції розвитку.* Київ: Академпрес, 1999. 112 с.

⁴ Там само.

⁵ *Волонтерство: порадник для організатора волонтерського руху / О. В. Безпалько, Н. В. Заверико, І. Д. Зверева та ін.; уклад. Т. Л. Лях.* Київ: ВГЦ «Волонтер», 2001. 176 с.

⁶ Там само.

Також роль волонтерства у соціальній сфері розкриває О. Кузьменко у дисертації «Соціальне становлення особистості в умовах відкритої соціально-педагогічної системи»⁷. У цьому дослідженні автор подає досвід створення «Волонтерської служби», яка зайнята наданням допомоги ВІЛ-інфікованим, профілактикою і попередженням СНІД, проведенням акцій милосердя, збором речей для сиріт та інвалідів.

Волонтерство молодіжних об'єднань розкриває Ю. Поліщук у статті «Соціально-педагогічна діяльність сучасних громадських молодіжних об'єднань як фактор морального розвитку особистості», де зазначає, що «інтерес членів молодіжних організацій до участі у волонтерському русі ми розуміємо як складну інтегральну властивість особистості, яка проявляється в усвідомленому, цілеспрямованому і вільному її рішенні включитися у зазначену діяльність. Ця властивість супроводжується пізнавальною та емоційною установками особистості і спрямована на оволодіння предметом цієї сфери праці»⁸.

Також автор статті приходить до важливих висновків, що наявність інтересу до роботи волонтера у громадських молодіжних об'єднаннях насамперед визначається рівнем сформованості відповідної моральної установки і характеризується низкою ознак. Їхнє виділення в такій складній особистісній властивості до певної міри умовне, оскільки всі ознаки інтересу постійно взаємодіють і розкриваються в конкретній діяльності⁹.

Другий етап активізації самого волонтерського руху припадає на міжреволюційний період і сягає 2004–2013 рр. Тут, крім соціальної сфери, виникають дослідження й історичного характеру, а також у сфері політології,

⁷ Кузьменко О. А. Соціальне становлення особистості в умовах відкритої соціально-педагогічної системи. Авт. дис. ... канд. пед. наук за спеціальністю: 13.00.01 – теорія та історія педагогіки / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 1998 р. 24 с.

⁸ Поліщук Ю. Соціально-педагогічна діяльність сучасних громадських молодіжних об'єднань як фактор морального розвитку особистості // Наукові записки. Серія: Педагогіка. 2003. №3. С. 18–25.

⁹ Там само.

коли волонтерство починає розглядатися як інститут громадянського суспільства. Отже, в цьому періоді ми виділяємо декілька напрямків досліджень волонтерства:

1. Історичний;
2. Політологічний;
3. Соціально-психологічний.

Так, І. Толмачова у статті «Сучасний етап наукового осмислення поняття «благодійництво» здійснює детальний порівняльний аналіз споріднених понять: волонтерство, добродійність, доброчинність, розкриває природу меценатства та спонсорства¹⁰, що показує необхідність наукового розмежування схожих за значенням понять.

Історико-феноменологічний аналіз волонтерства здійснено С. Харченко у науковому навчально-методичному посібнику «Історія, теорія та практика волонтерського руху в Україні». У цій праці розкрито основні нормативно-правові положення щодо забезпечення діяльності функціонування волонтерства в Україні; вказані основні напрямки волонтерської діяльності та шляхи запобігання основним ризикам для функціонування волонтерства в Україні¹¹.

Психологічні аспекти організації життя локальної спільноти, а саме – територіальних громад, розглянуті у статті І. Ващенко та О. Трубнікової «Волонтерство як соціально-психологічна умова реалізації проектів розвитку локальної спільноти». У цьому дослідженні вже мова йде про вплив волонтерства на організацію суспільного життя, на здатність членів громади брати участь у прийнятті рішень місцевого значення. Тобто волонтерство вже розглядається не як окремий певний інститут громадянського суспільства, а як невід’ємна складова місцевого управління. Автори зазначають, що розвиток локальної спільноти відбувається за наявності наступних умов:

¹⁰ Толмачова І. А. Сучасний етап наукового осмислення поняття «благодійництво» // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтва. 2008. № 1. С. 109–113.

¹¹ Харченко С. Я. Історія, теорія та практика волонтерського руху в Україні : наук.-навч.-метод. посіб. Луганськ, 2008. 319 с.

1) залучення якнайбільшої кількості мешканців до волонтерської діяльності, що, в свою чергу, сприятиме активізації соціально-психологічної інтеграції локальної спільноти;

2) перетворення волонтерства на стабільний компонент соціальної інфраструктури місцевої спільноти, що забезпечує інституалізацію нових форм життєдіяльності у ній¹².

Також автори дослідження пропонують свою модель розгортання волонтерської діяльності у локальній спільноті. Для апробації своєї моделі автори пишуть програму розвитку волонтерства локальної спільноти, яка мала реалізовуватися за наступною логікою: пошук місцевих лідерів та узгодження умов проведення експерименту з місцевою владою; формування ініціативних груп; організація і проведення тренінгсемінару «Технологія мобілізації локальної спільноти» для ініціативних груп; організація роботи ініціативних груп щодо здійснення оцінки потреб локальних спільнот, визначення пріоритетних місцевих проблем та розробки орієнтовних планів їх вирішення; організація і проведення тренінгсемінару «Управління соціальними проектами» для малих ініціативних груп волонтерів; здійснення супервізій для волонтерів, залучених до реалізації місцевих ініціатив; оцінка результатів апробації програми активізації волонтерської діяльності в локальних спільнотах¹³.

Тобто, дослідження проблеми волонтерства в Україні переходить із теоретичної площини в практичну. Серед науковців використовуються нові експериментальні підходи щодо визначення ролі волонтерства в локальних спільнотах, застосовується метод моделювання для створення оптимальної моделі волонтерської організації.

Аксіологічний підхід до визначення волонтерства застосовує Т. Ткачук у своїй статті «Ціннісно-гуманістичний потенціал волонтерства», де визначає

¹² Ващенко І. В., Трубінова О. А. Волонтерство як соціально-психологічна умова реалізації проектів розвитку локальної спільноти // Вісник Національного університету оборони України. 2011. Вип. 5. С. 99–105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2011_5_21

¹³ Там само.

домінуючу роль молодіжних громадських організацій та студентських волонтерських об'єднань у волонтерстві, діяльність яких націлена на досягнення певних педагогічних цілей¹⁴.

Волонтерство у контексті паліативної допомоги як засобу соціалізації молоді розглядає А. Аніщенко, розкриваючи основні проблеми залучення студентської молоді до волонтерства та забезпечення результативної підготовки майбутніх волонтерів для роботи в умовах хоспісу, що потребують розробки інноваційної програми теоретичного психолого-педагогічного навчання майбутніх волонтерів та їх соціального загартування через практичну реалізацію знань та умінь в процесі соціально значимої проектної діяльності педагогічно орієнтованої громадської організації щодо задоволення потреб невиліковно хворих людей та їх родичів¹⁵. Також в напрямку соціальної сфери дослідження волонтерства зосередженні наукові розробки Т. Волковницької, зокрема стаття «Волонтерська діяльність як метод підготовки фахівців соціальної сфери». У цій статті дослідниця розкриває особливості діяльності різних волонтерських груп та організацій, а також проведених ними заходів¹⁶.

Також варто звернути увагу на появу досліджень, що орієнтовані на вивчення закордонного досвіду функціонування інституту волонтерства та основних мотиваційних моделей волонтерського руху. У цьому контексті цінною є праця К. Беспалової «Мотиваційні аспекти волонтерства: досвід західних країн», де авторка розглядає генезу західних мотиваційних теорій волонтерства в період 1970–1990-х рр. Вивчення мотиваційних аспектів волонтерства на прикладі досвіду країн Заходу, може стати науковим

¹⁴ *Ткачук Т. С.* Ціннісно-гуманістичний потенціал волонтерства // Наука і освіта. 2011. № 2. С. 52–55.

¹⁵ *Аніщенко А. П.* Волонтерство у паліативній допомозі як засіб соціалізації молоді // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки. 2012. № 22(6). С. 211–216. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2012_22\(6\)_31](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2012_22(6)_31)

¹⁶ *Волковницька Т. М.* Волонтерська діяльність як метод підготовки фахівців соціальної сфери // Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. 2012. № 1. С. 143–148. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prcr_2012_1_23

підґрунтям для подальшого дослідження даного феномену та дозволить розробити ефективні шляхи залучення добровольців до здійснення волонтерської допомоги¹⁷.

Особливу увагу варто звернути на досить фундаментальний науковий посібник «Менеджмент волонтерських груп від А до Я»¹⁸ за загальною редакцією Т. Лях. У цьому посібнику розкриваються теоретичні основи волонтерської діяльності, зокрема, генеза волонтерського руху у вітчизняній та зарубіжній практиці; здійснена класифікація волонтерських груп; розкрито основні питання щодо мотивації до волонтерської діяльності; показано особливості естетичних засад волонтерської діяльності. Крім того, в посібнику розкриваються основні проблеми забезпечення діяльності волонтерських груп, що має декілька напрямків. Серед них: аналіз ресурсів для забезпечення волонтерської діяльності, перелік основних вимог до волонтера, планування кампаній із залученням волонтерів тощо. Також посібник розкриває основні етапи організації діяльності волонтерів – від підготовки волонтерів до роботи до моніторингу та оцінки волонтерської діяльності. Також варто звернути увагу, що цей посібник містить приклади успішних волонтерських практик, що говорить про досить ефективне функціонування волонтерських організацій до 2012 року. Проте, починаючи із 2014 року, коли відбулося вторгнення російських військ на територію України, інститут волонтерства набуває нових проявів та значень. Відповідно і наукові дослідження виходять за рамки лише соціальної сфери. Тут варто відмітити декілька напрямків зосередження наукових досліджень:

- волонтерський рух в Україні в ході російсько-української війни;
- суть і напрямки діяльності волонтерського руху в Україні;

¹⁷ *Беспалова К. О.* Мотиваційні аспекти волонтерства: досвід західних країн // Вісник Національного технічного університету України «КПІ». Серія: Політологія. Соціологія. Право. 2012. № 3. С. 67–71.

¹⁸ *Менеджмент волонтерських груп від А до Я: навч.-метод. посібник / За заг. ред. Т. Лях.* Київ: Версо-04, 2012. 288 с.

- волонтерський рух в системі морально-психологічного забезпечення сучасного українського війська;
- політичний менеджмент волонтерства АТО;
- український волонтерський рух у контексті світового досвіду;
- психологічні стратегії адаптації спільноти волонтерів до умов і наслідків воєнного конфлікту в процесі опанування травматичного досвіду.

Тобто, ми можемо побачити, що у зв'язку із зовнішньою агресією, інститут волонтерства набуває інших проявів, зокрема, у військовій сфері. Тому тут починають вирізнятися нові напрямки для дослідження інституту волонтерства. Виникає велика кількість наукових досліджень різних аспектів діяльності волонтера: від психоемоційного стану до інституційного функціонування волонтерських організацій. Наприклад, дослідження колективу авторів «Волонтерство: виклики сьогодення (за матеріалами друкованих ЗМІ)» показує як розкривається тема волонтерства у ЗМІ під час гібридної російсько-української війни, коли волонтерство може використовуватися в контексті пропаганди¹⁹.

Ю. Стасюк проводить дослідження щодо створення та функціонування українських добровольчих формувань (2014–2015 рр.). У своєму дослідженні автор показує роль добробатів у здійсненні волонтерської діяльності. Зокрема, охарактеризовує унікальний феномен самоорганізації патріотично налаштованої громадськості за підтримки громадських організацій та політичних партій, який вилився у створення під егідою держави українських добровольчих формувань. Дослідник зазначає, що об'єднання громадян у добровольчі формування було свідомо обраним кроком, який став одним із засобів зупинення російської агресії та просування російсько-терористичних військ на Сході України²⁰.

¹⁹ Писаренко Л. М., Плукчи Л. В., Федорова І. В. Волонтерство: виклики сьогодення: за матеріалами друкованих ЗМІ // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2021. Т. 32, Ч. 3. С. 156–161.

²⁰ Стасюк Ю. М. Українські добровольчі формування: створення та функціонування (2014–2015 рр.). Автореф. дис. ... канд. іст. наук за спец. 07.00.01: історія України /

Також волонтерство набуває нових проявів у форматі історичної документалістики. Саме не цей аспект волонтерства звертає увагу О. Томчук у своїй статті «Вагомий внесок волонтерів у висвітленні історії сучасної російсько-української війни»²¹.

Оформлення досліджень власне українського волонтерства як феномену, якому немає аналогів розпочалося після повномасштабного вторгнення російських військ на територію України. Однією із фундаментальних праць є соціально-правове дослідження П. Горінова та Р. Драпушко «Волонтерська діяльність в Україні», де волонтерська діяльність досліджується як соціальний феномен і складова соціальної роботи, акцентується увага на підходах до розуміння волонтерської діяльності, класифікації та особливостей здійснення добровільної допомоги. Наукове видання розглядає державно-правові засади волонтерських організацій, міжнародний досвід волонтерства, напрями удосконалення нормативно-правового й інституційного забезпечення такої діяльності в Україні²².

Також на сучасному етапі дослідження волонтерського руху в Україні є велика кількість посібників для волонтерів, наукових розробок щодо мотиваційних аспектів волонтерської діяльності, наукових дискусій щодо причин активізації волонтерства та можливих варіантів інституціоналізації волонтерства після української перемоги у війні.

Отже, історіографічна база досліджень волонтерського руху в Україні за часи незалежності має декілька напрямків, які із кожним етапом розвитку волонтерства розширювали предмет дослідження. Якщо на початку розвитку волонтерства праці науковців торкалися в основному визначення та розмежування понять «волонтер», «меценат», «багодійник», то дослідження

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький, 2018. 26 с.

²¹ Томчук О. А. Вагомий внесок волонтерів у висвітленні історії сучасної російсько-української війни // Військово-науковий вісник. 2018. Вип. 30. С. 248–252.

²² Горінов П., Драпушко Р. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження: монографія. Київ: Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2022. 240 с.

2022 року розглядають волонтерство з точки зору інституту громадянського суспільства як партнера держави.

1.2. Джерельна база дослідження

Джерельною базою дослідження стали законодавчі та нормативно-правові документи України:

- Конституція України²³ – Основний Закон України, який визначає права та свободи громадян, включаючи право на волонтерство. Згідно з Конституцією, кожен громадянин має право на добровільну допомогу та волонтерську діяльність;

- Укази Президента України, закони та постанови Верховної Ради України, постанови Кабінету Міністрів України;

- міжнародні нормативно-правові документи;

- дослідження та звіти волонтерських організацій.

Серед основних нормативно-правових документів, що забезпечують діяльність інституту волонтерства в Україні є:

- Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» (від 05.07.2012 № 5073-VI)²⁴ – цей закон визначає загальні засади благодійної діяльності в Україні, забезпечує правове регулювання відносин у суспільстві, спрямованих на розвиток благодійної діяльності, утвердження гуманізму і милосердя, забезпечує сприятливі умови для утворення і діяльності благодійних організацій.

- Закон України «Про основні засади молодіжної політики» (від 27.04.2021 № 1414-IX)²⁵ – цей закон визначає мету, завдання, основні засади,

²³ Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

²⁴ Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>

²⁵ Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27.04.2021 № 1414-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>

напрями та механізми реалізації молодіжної політики в Україні, гарантії участі молоді у її формуванні та реалізації, особливості організаційних і правових засад утворення та діяльності молодіжних та дитячих громадських об'єднань, зокрема участь у волонтерських організаціях.

- Закон України «Про волонтерську діяльність» (від 19.04.2011 № 3236-VI)²⁶ – цей закон розкриває особливості правового статусу волонтерів та діяльності волонтерської організації. Також визначає основні напрями волонтерської діяльності в Україні.

- Закон України «Про громадські об'єднання» (від 22.03.2012 № 4572-VI)²⁷ – цей закон регулює правові та організаційні засади реалізації права на свободу об'єднання, гарантованого Конституцією України та міжнародними договорами України, згоду на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, порядок утворення, реєстрації, діяльності та припинення громадських об'єднань.

Проте, ще до того часу, коли була створена нормативно-правова база функціонування волонтерства в Україні, на державному рівні волонтерство було визнано постановою Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 р., якою було затверджено «Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг»²⁸. Але у 2011 році ця постанова втратила свою чинність. Починаючи з 2015 року Кабінетом Міністрів України було ухвалено низку підзаконних актів щодо волонтерської діяльності. Зокрема, Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2015 р. № 556 «Про затвердження Порядку надання волонтерської допомоги за окремими напрямами

²⁶ Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main/3236-17>.

²⁷ Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>

²⁸ Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1895-2003-%D0%BF#Text>

волонтерської діяльності»²⁹; Постанова КМУ від 19.08.2015 р. № 604 «Деякі питання виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час надання волонтерської допомоги в районі проведення антитерористичної операції, бойових дій та збройного конфлікту»³⁰.

Також питання волонтерської діяльності розглядається в Концепції Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021–2025 роки. Зазначена Концепція базується на необхідності самореалізації та розвитку потенціалу молоді в Україні, її участі та інтеграції у суспільне життя, що розвиватиме їх національну свідомість на основі суспільно-державних цінностей та відповідального громадянства, надаватиме молоді можливості для успішної реалізації і соціалізації, підвищить рівень їх громадянських компетентностей, спроможності бути самостійними, життєстійкими, активними, патріотичними і відповідальними учасниками суспільного життя³¹.

Серед міжнародних документів, що становлять джерельну базу дослідження можна виділити наступні:

- Загальна декларація прав людини, де зазначається, що кожна людина має право на свободу мирних зборів і асоціацій³².
- Загальна декларація волонтерів, яка була прийнята на XI Конгресі Міжнародної асоціації волонтерів 14 вересня 1990 р. в Парижі. У

²⁹ Про затвердження Порядку надання волонтерської допомоги за окремими напрямками волонтерської діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2015 р. № 556. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/556-2015-p>

³⁰ Деякі питання виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час надання волонтерської допомоги в районі проведення антитерористичної операції, бойових дій та збройного конфлікту: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.08.2015 р. № 604. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/604-2015-p>

³¹ Концепція Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021–2025 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України; Концепція від 23.12.2020 № 1669-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1669-2020-%D1%80#Text>

³² Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

цій декларації зазначається, що волонтерство – добровільна, активна, спільна або особиста участь громадянина в житті людських спільнот для реалізації його основних людських потреб та покращення якості життя, економічного і соціального розвитку³³.

- Резолюція ООН A/RES/56/38, ухвалена 10 січня 2002 р. на 56 сесії Генеральної Асамблеї ООН, що містить рекомендації щодо підтримки волонтерства³⁴.

Отже, до джерельної бази дослідження можемо віднести нормативно-правові документи, що забезпечують функціонування волонтерства на законодавчому рівні; міжнародні документи, які регулюють взаємовідносини інституту волонтерства як всередині держави, так і назовні, зокрема у стосунках з іншими волонтерськими організаціями. Також до джерельної бази дослідження належать внутрішні документи волонтерських організацій, такі як звіти, статuti, розпорядження тощо.

У висновках можемо зазначити, що на сучасному етапі розвитку волонтерства, нормативно-правове забезпечення вимагає додаткового вдосконалення, оскільки має низку прогалин, що створює сприятливі умови для виникнення фейкових волонтерських організацій, шахрайства та корупції.

1.3. Методологія та методи дослідження

Для розкриття теми дослідження «Волонтерський рух в Україні (1991–2022 рр.)» було використано комплекс загальнонаукових та спеціальних

³³ Загальна декларація волонтерів. URL: https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/635968/mod_resource/content/1/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B2.pdf

³⁴ Resolution adopted by the General Assembly 56/38. Recommendations on support for volunteering. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/453860>.

методів, що дають змогу забезпечити проведення цілісного та ґрунтового аналізу об'єкта і предмета дослідження.

Для виконання дослідження використовувалася низка наукових методологічних принципів, серед яких:

- принцип об'єктивності – передбачає об'єктивність наукового дослідження, вивчення об'єктивних закономірностей розвитку явищ управління, вимагає, щоб методи дослідження і позиція дослідника не впливали на одержані результати. Це означає, що дослідник не має права нічого додавати від себе ні на етапі спостереження за явищем, ні в процесі формулювання висновків. Умовами об'єктивності наукових висновків та інформації є точність, обґрунтованість, надійність, достовірність, наукова аргументованість. Точність залежить від чутливості використовуваних методик до вимірювання досліджуваного явища; обґрунтованість (валідність) визначається придатністю методу досліджувати саме ті якості об'єкта, які вивчаються. Доказом надійності (вірогідності) інформації є стабільність результатів під час повторних спостережень не лише цим дослідником, а й іншими при використанні різних методів³⁵;

- принцип історизму – вимагає розгляду всіх історичних фактів, явищ і подій у відповідності з конкретно-історичними обставинами, в їх взаємозв'язку і взаємообумовленості. Будь-яке історичне явище треба вивчати в розвитку: як воно виникло, які етапи в своєму розвитку пройшло, чим в кінцевому рахунку стало. Не можна розглядати подію чи особу водночас чи абстрактно, поза часовими вимірами. Тобто історик повинен розглядати події з точки зору тодішньої обстановки, а не пізнішої³⁶.

Принцип історизму допомагає уникнути анахронізму, антропоцентризму та перекладання сучасних уявлень на минулі події. Він наголошує на важливості зрозуміти історичний контекст і розглядати події та

³⁵ Симон Ю. Теоретико-методологічні засади соціального управління. URL: <https://arm.naiu.kiev.ua/books/fpu/lections/lecture3.html>

³⁶ Кормич Л. І., Багацький В. В. Історія України: підручник. Київ, 2006. 412 с.

явища в їхній специфічній історичній ситуації. До основних засад принципу історизму належать:

1. Контекст історичного розвитку – підкреслюється важливість врахування соціокультурного, політичного, економічного та іншого контексту, в якому відбуваються події. Кожна історична епоха має свої специфічні умови, цінності, традиції та інші фактори, які впливають на події та їхнє сприйняття.

2. Зв'язок між минулим і сучасністю – розуміння сучасних подій і явищ неможливе без аналізу їхнього історичного коріння. Історія впливає на сьогодення, і сучасність може бути пояснена через вивчення минулого.

3. Суб'єктивність та об'єктивність дослідження – історичне пізнання є суб'єктивним, оскільки інтерпретація подій завжди залежить від сприйняття дослідника. Проте, він також прагне до об'єктивного аналізу, використовуючи доступні факти, докази та джерела для реконструкції минулого.

4. Контекстуалізація передбачає встановлення взаємозв'язку між окремими подіями, явищами і процесами, а також їхньою взаємодією з більш широкими соціальними, політичними та культурними контекстами;

- принцип розвитку – принцип діалектично пов'язаний з принципом історизму, що в філософії означає рух форм психічного відображення від біологічно зумовлених до соціально зумовлених форм, перетворення індивідуально-психологічних особливостей особистості на її властивості. Застосування принципу розвитку передбачає: розуміння розвитку як удосконалення, руху до вищого розвитку; визнання суб'єктивного характеру розвитку; індивідуальний характер розвитку; багатоплановість розвитку в різних сферах; реалізація потенціалу в процесі розвитку³⁷;

- принцип комплексності – є одним з основних принципів наукового пізнання і використовується в різних галузях знання, включаючи історію. Цей принцип підкреслює необхідність розглядати об'єкт або явище в їхній повноті,

³⁷ Симон Ю. Теоретико-методологічні засади соціального управління. URL: <https://arm.naiiau.kiev.ua/books/fpu/lections/lecture3.html>

системності та взаємозв'язку з іншими факторами. Принцип комплексності допомагає уникнути однобічного підходу та надає можливість отримати більш повне й глибше розуміння об'єкта дослідження, що є особливо важливим в історичних дослідженнях. Цей принцип має наступні характеристики:

1. Вивчення всіх аспектів об'єкта дослідження, такі як соціальні, економічні, політичні, культурні, ідеологічні, географічні та інші. Він підкреслює важливість не просто досліджувати окремі фактори, але й розуміти їхню взаємодію та вплив на загальний контекст.

2. Системність, що пропонує досліджувати об'єкт як систему, що складається з взаємопов'язаних елементів. Тут наголос робиться на важливості розуміння внутрішньої структури та взаємодії компонентів системи для отримання більш повного та глибокого уявлення про об'єкт дослідження.

3. Міждисциплінарність – дослідники використовують пізнання з різних наукових галузей для більш глибокого розуміння об'єкта дослідження. В історичних дослідженнях це може означати використання методів та теорій з археології, соціології, політичної науки, культурології та інших галузей;

- принцип системності – є ключовим принципом наукового пізнання, включаючи історію. Цей принцип підкреслює необхідність розглядати об'єкт дослідження як систему, що складається з взаємопов'язаних елементів, процесів та взаємодій. Використання системного підходу дозволяє отримати більш повне, глибше та комплексне розуміння об'єкта дослідження. Системний підхід реалізується через системне мислення, що передбачає розуміння взаємозв'язків, взаємодій та впливів між елементами системи. Дослідники розглядають об'єкт як цілісну систему, здатну до самоорганізації та прояву властивостей, які не можуть бути пояснені шляхом аналізу окремих елементів. Також системний підхід включає взаємодію елементів системи, що означає, що зміни в одному елементі можуть мати вплив на інші елементи системи, а також на її функціонування та стан в цілому. Застосування системного підходу дозволяє розкрити властивості системи – як

самоорганізація, стійкість, емерджентність та інші. Це дозволяє розуміти, як система функціонує, які процеси та явища виникають унаслідок її взаємодії та як вона реагує на зовнішні зміни.

Крім методологічних принципів у дослідженні використовувалися загальнонаукові методи – дедукція та індукція, аналіз та синтез, метод аналогії, класифікації та типологізації, історичний та логічний методи. А також:

- Історичний метод – дослідження первинних джерел та інших документів, що стосуються історії волонтерства. Він дозволяє відтворити послідовність подій, виявити тенденції та зробити аналіз впливу волонтерських ініціатив на соціальні та політичні процеси.

- Аналіз документів – передбачає аналіз статутів волонтерських організацій, річних звітів, протоколів засідань, публікацій у пресі та інших документів. Цей метод дозволяє виявити структуру, цілі та стратегії волонтерських організацій, а також оцінити їхній внесок у суспільство.

- Соціологічні методи – анкетування, інтерв'ю, спостереження та аналіз статистичних даних – можуть бути використані для вивчення учасників волонтерського руху, їхніх мотивів, потреб, емоційного стану та соціального впливу волонтерства.

- Компаративний аналіз – порівняння – дозволяє вивчати розвиток та особливості волонтерства в різних країнах або регіонах. Це може включати порівняння законодавства, структури, фінансування та інших аспектів волонтерських рухів.

Зазначені методологічні підходи, принципи та методи можуть бути комбіновані та адаптовані до конкретних дослідницьких запитів та контексту дослідження історії волонтерства. Важливо також враховувати наявність доступних джерел і документів, а також етичні аспекти дослідження.

Отже, розглядаючи розвиток українського волонтерства упродовж періоду незалежності, можемо виділити деякі загальні риси, зокрема:

- 1) волонтерство в Україні починає формуватися як інститут громадянського

суспільства і займає в основному соціальну сферу; 2) активізація волонтерського руху тісно пов'язана із проявами підвищення національної свідомості українського народу та активізації суспільно-політичного життя, що зумовлено різними політичними подіями, такими як, наприклад, революції; 3) феномен українського волонтерства пов'язаний із зовнішніми загрозами незалежності та державності, зокрема, російсько-українська війна показала наскільки українське суспільство може консолідуватися і підтримувати державу у боротьбі із зовнішнім ворогом. У зв'язку із вищезазначеними подіями, історіографія та джерельна база дослідження ґрунтувалися на визначенні основних напрямків досліджень волонтерства протягом різних етапів історичного розвитку незалежної України.

Розглядаючи історіографію історії розвитку волонтерського руху в Україні, можемо виділити декілька її етапів: перший етап – це зародження досліджень волонтерства, що пов'язаний із виникненням інституту волонтерства. Тут представлені в основному роботи у сфері психології та соціального забезпечення функціонування суспільства. Основними проблемними питаннями стають дефініція поняття волонтер та волонтерство, організаційна структура волонтерського руху. Самі ж дослідження ще не набувають поширеного характеру та не мають якоїсь комплексності. Другий етап розвитку досліджень щодо волонтерства пов'язаний з активізацією волонтерського руху, що зумовлено різними політичними та соціальними подіями, зокрема, Помаранчевою революцією, створенням різних соціальних організацій для підтримки населення, зокрема в медичній сфері. Волонтерство як предмет мультидисциплінарних досліджень набуває популярності в науковому світі із початком війни на території України. Тут виділяють декілька напрямів дослідження, зокрема «волонтерство як психологічний аспект допомоги», «волонтерство як інститут громадянського суспільства, що є партнером держави», «волонтерство у військовій сфері», «волонтерство як медична допомога», «волонтерство як соціальний сегмент». На сучасному етапі дослідження волонтерства мають системний характер, цілісну

структуру, дискусійність щодо мотиваційних аспектів українського волонтерства та його унікальності в порівнянні з іншими видами волонтерства за кордоном.

Щодо джерельної бази дослідження, тут варто визначити деякі проблеми. Незважаючи на те, що волонтерство стає предметом мультидисциплінарних досліджень, все ж таки джерельна база є невеликою. Це говорить про те, що потребує удосконалення нормативно-правова основа функціонування волонтерства в Україні. Також удосконалення потребують структурні та статутні документи волонтерських організацій. Такі прогалини в нормативно-правовому забезпеченні дають можливість виникненню різного роду шахрайствам та корупції.

Розглядаючи методологічне забезпечення проведеного дослідження, варто зазначити, що під час роботи над темою використовувались такі методологічні принципи, як принцип історизму, принцип об'єктивізму, принцип системності, комплексності та розвитку. Також під час дослідження застосовувалась низка наукових загальнонаукових та спеціально-історичних методів для розкриття основних положень розвитку волонтерського руху в Україні.

РОЗДІЛ 2

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ

2.1. Особливості становлення волонтерського руху в Україні

1859 рік вважається роком виникнення волонтерського руху в світі, коли французький письменник-журналіст Анрі Дюнан, вражений кривавими картинами війни, запропонував ідею створення Червоного Хреста, як організації, що працювала б на добровільних засадах і надавала першу медичну допомогу пораненим бійцям. Проте, першою формою благодійництва вважається подання милостині бідняку і писемні згадки про це зустрічаються ще в творах Гомера. Пізніше благодійництво стає релігійною нормою³⁸.

Офіційною датою заснування міжнародного волонтерського руху прийнято вважати 1920 р. Саме в цей час одразу після Першої світової війни у Франції було реалізовано перший волонтерський проект за участю групи добровольців з Англії, Німеччини, Швеції, Австрії. А в Україні волонтерство з'явилося на початку 90-х минулого століття, а офіційно його визнано Постановою Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 року³⁹.

Проте, перед тим як визначити особливості становлення волонтерського руху в Україні варто визначити основні категорії дослідження «волонтерство», «волонтерська діяльність», «волонтерський рух», «волонтерська організація». Визначення цих понять формує розуміння інституціоналізації волонтерського руху в Україні, оскільки це питання залишається дискусійним на сьогодні. Найперше варто з'ясувати яка діяльність вважається волонтерством.

³⁸ Ванюшина О. Волонтерський рух в Україні: еволюція, сучасний стан та статус // *Вісник Національного університету оборони України*. 2015. 1 (44). С.275

³⁹ Лопатченко І. Аспекти публічного управління розвитком волонтерського руху в Україні // *Вісник Національного університету цивільного захисту України (Серія «Державне управління»)*. 2022. № 1 (16). С.153.

Так, у словнику «Соціологія» за редакцією С. Купрієнка волонтерство визначається як «добровільне виконання обов'язків по наданню безоплатної соціальної допомоги, послуг, добровільного патронажу над інвалідами, хворими і старезними, а також соціальними групами населення, що опинилися в складних життєвих умовах»⁴⁰.

П. Горінов та Р. Драпушко у своїй монографії «Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження», ототожнюють поняття «волонтерська діяльність» та «волонтерство» і зазначають, що це поняття почало використовуватися в українській науковій літературі, починаючи з 90-х років ХХ століття. Також автори приходять до висновків, що перегляд соціологічних, філософських і тлумачних словників, виданих до цього періоду, свідчить про відсутність поняття «волонтерська діяльність» у цих виданнях⁴¹.

Н. Грищенко зазначає, що волонтерство – це той внесок, який робиться фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної платні, без просування по службі, для добробуту і процвітання спільнот та суспільства в цілому⁴².

Н. Говоруха визначає волонтерство як гуманну діяльність, у ході якої людина або група виконує означену роботу – надає допомогу, волонтерські послуги, не для своєї фінансової вигоди⁴³.

І. Лопатченко розмірковуючи про особливості публічного управління волонтерським рухом в Україні, зазначає, що «волонтерство – це фундамент громадянського суспільства. Без участі волонтерів важко уявити громадські організації й благодійність загалом, без них унеможлиблюється якісний

⁴⁰ Купрієнка С. А. Словник соціології (літери А–Я) [Електронний ресурс]. URL : <http://kuprienko.info/kupriyenko-s-aslovnik-sotsiologiyi-literi-a-ya/7/>.

⁴¹ Горінов П., Драпушко Р. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження: монографія. Київ: Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2022. С.9

⁴² Грищенко Н. Волонтерський рух в сучасній Україні як стратегія розвитку молодіжного лідерства // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2018. Вип. 2(38). С.78.

⁴³ Говоруха Н. Волонтерство як платформа соціальних перетворень // Педагогічний процес: теорія і практика. 2019. Вип. 3-4. С. 24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pptp_2019_3-4_5

суспільний контроль за діями влади та бізнесу. Без волонтерів бракує енергії для будівництва суспільства, не вистачає сил і часу на людей, які потребують допомоги, не достатньо творчого потенціалу для розв'язання соціальних проблем»⁴⁴.

Д. Горелов і О. Корнієвський звертають увагу, що у суспільній свідомості термін «волонтерство» оформлюється та починає сприйматися як різновид суспільно-корисної діяльності, найчастіше безоплатної та соціально значимої, що надається фізичними особами – добровольцями з особистої ініціативи або ж від недержавної некомерційної організації-об'єднання⁴⁵.

Отже, ми можемо визначити волонтерство як добровільну індивідуальну чи колективну діяльність, що спрямована на виконання певних функцій допомоги без отримання власного прибутку.

У свою чергу, поняття «волонтерська діяльність» дослідники розуміють як окремий вид соціальної активності, ознаками якого є відсутність винагороди (фінансове відшкодування повинне бути менше вартості виконаної роботи), добровільність, користь від діяльності (групі або особам, що одержують винагороду, або суспільству в цілому, навколишньому середовищу). Волонтерство може бути організованим або неорганізованим, здійснюватися індивідуально або в групі, громадських або приватних організаціях⁴⁶.

Закон України «Про волонтерську діяльність» визначає зазначене поняття як «добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги»⁴⁷.

⁴⁴ Лопатченко І. Аспекти публічного управління розвитком волонтерського руху в Україні // Вісник Національного університету цивільного захисту України (Серія «Державне управління»). 2022. № 1 (16). С.157.

⁴⁵ Горелов Д., Корнієвський О. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практиканти. доп. – К.: НІСД, 2015. – С. 4.

⁴⁶ Баковецька О. Волонтерський рух в Україні на сучасному етапі розвитку // Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. 2020. Чис. 23. С. 49.

⁴⁷ Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>

В цілому, вважаємо, що у цьому дослідженні поняття «волонтерство» та «волонтерська діяльність» можуть використовуватися як синоніми.

Розглядаючи особливості становлення волонтерського руху в Україні, варто визначити два важливих поняття – «волонтерський рух» та «волонтерська організація» – оскільки у цьому дослідженні ключовими аспектами історичного розвитку волонтерства є виникнення волонтерських рухів та організацій.

Так, А. Жорняк та С. Подпльота визначають волонтерський рух як засіб збереження та зміцнення загальнолюдських цінностей, реалізації прав та обов'язків, інструментом згуртованості та формування соціальної відповідальності громадян своїх країн⁴⁸.

У свою чергу О. Пасловська характеризує волонтерський рух як рух по наданню безкорисливої допомоги тим, хто її потребує; волонтерські дії як на місцевому, так і на державному рівнях, і разом з цим як двосторонні та міжнародні програми⁴⁹.

Отже, волонтерський рух – це добровільна діяльність певної групи людей, які за власною волею взяли на себе виконання різних соціальних, гуманітарних чи благодійних завдань без отримання матеріальної винагороди, працюючи на користь громади, допомагаючи тим, хто потребує допомоги або підтримки.

Перед тим як визначити історичні особливості становлення волонтерського руху в Україні, варто зазначити, що серед істориків не існує єдиного підходу щодо дати або періоду виникнення волонтерського руху в Україні. Так, деякі дослідники зазначають, що для розвитку волонтерського руху необхідний ряд умов:

⁴⁸ Жорняк А., Подпльота С. Сутність та особливості функціонування системи Волонтерського руху у Німеччині // *Публічне управління та митне адміністрування*. 2022. Спецвипуск. С. 52. URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2022/spec/8.pdf>

⁴⁹ Паславська О. Становлення та розвиток волонтерського руху в Україні (історико-правове дослідження) // *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Випуск 4 (8). С. 22.

- існування групи осіб із спільними переконаннями, які виступають ініціаторами та координаторами волонтерських ініціатив;
- урахування особливостей мотиваційної структури добровольців, пов'язаних із участю у волонтерській діяльності;
- створення сприятливого морального середовища та підвищення престижу, формування «моди» на волонтерський рух;
- використання значущої для добровольців діяльності як основи волонтерства;
- використання волонтерства як засобу підвищення соціального статусу особи⁵⁰.

На думку О. Баковецької, в історії України волонтерський рух має глибоке коріння. З давніх часів відоме таке явище, як братчина, складчина, меценатська, добродійна та благодійна діяльність. У ній брали участь окремі особи, релігійні та світські організації, що опікувалися освітою, притулками, лікарнями, їдальнями для малозабезпечених прошарків населення. Волонтерство є продовженням благодійної діяльності, окремою формою благодійності, що почала розвиватися з ХІХ століття. Її особливість полягає в наданні добровільних, безоплатних послуг нужденним, виконання робіт на їх користь⁵¹.

В. Глагольєва вважає, що «коріння українського волонтерства сягає ще ХІХ століття. Саме тоді почали створюватися перші громадські організації, які допомагали добровільно у лікарнях, організовували та працювали у безкоштовних їдальнях для малозабезпечених верств населення. Волонтери також навчали грамоті та підтримували будинки для людей-безхатченків. Але

⁵⁰ Баковецька О. Волонтерський рух в Україні на сучасному етапі розвитку // *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2020. Чис. 23. С. 51.

⁵¹ Там само, С. 37.

з початком радянської влади волонтерський рух майже повністю зупинився та почав відроджуватися лише у 80-х роках минулого століття»⁵².

О. Липитчук зазначає, що в волонтерські традиції сучасної України походять ще від Київської Русі. Авторка звертає увагу, що в Україні існують давні традиції допомоги військовим, взаємодопомоги, піклування про ближніх та інших форм діяльності, яку нині називають волонтерською. Ще в часи Київської Русі військо ділилося на «збройні сили», «добровольчі батальйони», «територіальну оборону», а волонтерська діяльність була зосереджена за наступними напрямками:

- першою і основною частиною збройної організації була князівська дружина – професійне військо, яке утримував коштом державної скарбниці князь;

- другу «добровольчу» частину війська становили полки і раті бояр-землевласників, які цю частину війська і підтримували;

- третю частину війська – «територіальну оборону» (міські полки) комплектувало населення, при цьому двоє жителів споряджали третього, який вирушав у похід або захищав місто;

- ще однією з найпоширеніших традицій благодійної діяльності був збір коштів на будівництво та ремонт церков⁵³.

Виходячи із вищезазначеного, можемо зробити висновок, що зародження волонтерської діяльності на території сучасної України може сягати своїм корінням ще часів Київської Русі і було зосереджено в основному у військовій сфері та фінансовій підтримці церков. Проте, ми не можемо визначити цей період як зародження волонтерського руху за відсутності його інституціоналізації.

⁵² Глагольєва В. Етапи розвитку волонтерського руху в Україні та їх вплив на громаду // *Радіоелектроніка та молодь у XXI столітті : матеріали 25-го Міжнар. молодіжн. форуму, 20-22 квітня 2021 р.* Харків : ХНУРЕ, 2021. Т. 11. С. 34.

⁵³ Липитчук О. Тенденції розвитку волонтерського руху в Україні // *Scientific Collection «InterConf»*. 2022. (118), 180–188. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/1030>

Так, О. Головка зазначає, що волонтерство в Україні в його класичному вигляді безоплатної добровільної праці сягає корінням у середину XIX ст., а як соціальний інститут і складова громадянського суспільства воно виникло після здобуття незалежності в 1991 р.⁵⁴.

П. Горінов та Р. Драпушко у своєму дослідженні щодо особливостей розвитку волонтерської діяльності в Україні зазначають, що «в Україні на початку XX ст. «піонерами» волонтерського руху стали члени Червоного Хреста. У 1914 році лише в Києві функціонувало понад 100 шпиталів цієї організації. Силами Червоного Хреста було створено антитуберкульозні диспансери, станції боротьби з малярією, будинки для безпритульних. На західноукраїнських землях волонтери навчали грамоті, створювали підрозділи Товариства тверезості»⁵⁵.

Цікавою є ситуація з дослідженнями волонтерського руху за радянський період. Так, О. Ванюшина вважає, що в радянський період, коли поняття волонтер (у вжитку було слово доброволець, що є змістовним синонімом поняття «волонтер») мало ідейно-патріотичне забарвлення. Добровольцем називалася людина, що виявляла бажання служити не інтересам якихось конкретних громадян (наприклад, доглядати за хворими, допомагати сиротам та немічним), а комуністичній партії, соціалістичній державі⁵⁶. У свою чергу, П. Горінов та Р. Драпушко у своїй монографії «Волонтерська діяльність України: соціально-правове дослідження» зазначають, що із встановленням радянської влади цей рух фактично згортається та починає відновлюватись лише з кінця 80-х років XX століття. Створення першої української волонтерської організації датується 1987 роком, коли в Одесі відкрився «Молодіжний телефон довіри». У 1989 році такі організації було створено в

⁵⁴ Головка О. Волонтерство в Україні: історико-правовий аспект // *Право і безпека*. 2023. № 2 (89). С. 10.

⁵⁵ Горінов П., Драпушко Р. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження: монографія. Київ: Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2022. С. 35.

⁵⁶ Ванюшина О. Волонтерський рух в Україні: еволюція, сучасний стан та статус // *Вісник Національного університету оборони України*. 2015. 1 (44). С.277.

Києві та Полтаві. Вони працювали як медико-психологічні служби та мали на меті психологічно допомогти людині в кризовій ситуації. Далі, з метою розширення діяльності за сприяння Міністерства юстиції України у квітні 1998 року було створено Всеукраїнську асоціацію телефонних консультантів.⁵⁷ Ми погоджуємося із авторами монографії, що за часів Радянського Союзу «добровольча діяльність» (якщо її ототожнювати із волонтерством) була частиною ідеології і походила не від індивіда, а від держави. Тому тут складно говорити про добровільний характер волонтерства у тоталітарному суспільстві. Саме тому у цьому дослідженні запропоновано розглядати становлення волонтерства саме від початку незалежності України.

О. Головка пропонує шість історичних етапів становлення волонтерського руху в Україні. Зокрема, перший етап починається із становленням незалежності у 1991 і сягає 2010 р. При чому волонтерство виступає в цей період як ознака становлення демократичного суспільства. Відбувається запозичення і адаптація до вітчизняних реалій європейських та світових традицій волонтерського руху. У цей період волонтерство в Україні не впливає на суспільний розвиток і державні процеси. Воно існує в доволі обмеженій соціальній площині: допомога хворим, нужденним, літнім людям, діяльність у межах релігійних спільнот, поодинокі екологічні акції, участь у декількох міжнародних волонтерських програмах⁵⁸.

У період незалежності України, перші волонтери з'явилися у 1992 році. Це були представництва Корпусу миру США, які реалізовували дві основні програми: економічного розвитку та впровадження, а також навчання англійської мови. У 1997 році розпочав свою діяльність Всеукраїнський громадський центр «Волонтер». Напрямами його діяльності стали розробка та проведення різноманітних тренінгів для підлітків і молоді з розвитку життєвих

⁵⁷ Горінов П., Драпушко Р. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження: монографія. Київ: Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2022. С. 35.

⁵⁸ Головка О. Волонтерство в Україні: історико-правовий аспект // *Право і безпека*. 2023. № 2 (89). С. 11.

навичок; навчання фахівців по роботі з підлітками та молоддю у питаннях попередження негативних соціальних явищ; організація та проведення форумів, фестивалів, акцій для розвитку здібностей у молоді⁵⁹.

У цей початковий період незалежності України, волонтерська діяльність була скерована переважно на гуманітарну та медичну допомогу. Значну кількість волонтерських організацій створили за підтримки протестантських церков. Наприклад, можна вказати на «Медичну клініку на колесах», яка продовжує свою діяльність й дотепер. Її заснували за сприянням Української лютеранської церкви у 1992 році. Головним напрямком роботи клініки є надання допомоги населенню, переважно в сільських районах, зокрема сиротам, важкохворим, людям із розумовими розладами, багатодітнім сім'ям і таке інше. В асортименті послуг, які надають, включають огляди лікаря, діагностику, аналізи, флюорографію, стоматологічні послуги і інше. З 1993 року також діють громади Армії спасіння, що ставлять своєю метою допомагати самотнім та важкохворим людям, які обмежені у рухах та прикуті до ліжка⁶⁰.

Сам процес інституціоналізації волонтерського руху став можливим під впливом зовнішніх чинників. Так, у травні 1998 р. Фонд Сороса (Нью-Йоркський Інститут Відкритого Суспільства) розпочав в Україні реалізацію регіональної програми «Ініціативи по роботі на добровільних засадах», метою якої стало відновлення руху волонтерів як запоруки громадянського суспільства та незворотності демократичних перетворень, збільшення частки добровільної праці громадян, спрямованої на розв'язання конкретних суспільних проблем⁶¹.

⁵⁹ Горінов П., Драпушко Р. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження: монографія. Київ: Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2022. С. 35.

⁶⁰ Там само.

⁶¹ Матійчик А. Волонтерська діяльність як детермінанта розвитку громадянського суспільства. *Грані*. 2016. № 8. С.102.

Першою спробою інституційного оформлення волонтерства в Україні стало створення у 1997 році Центру «Волонтер» на базі Київського туристичного клубу та «Центру волонтеріату «Добра воля»» (1998 р.), завданням яких було залучення волонтерів і спрямування їх у громадські організації. Своєрідним каналом залучення молоді до реалізації державної молодіжної політики та громадської роботи стали Центри соціальних служб для молоді⁶².

Саме в цей період не можна не згадати про таку організацію як «Карітас». «Карітас України» входить до однієї з найбільших міжнародних мереж благодійних організацій у світі та Європі. Слово «Caritas» означає водночас любов і милосердя, співчуття та благодійність. Роботу Карітасу України сфокусовано на 6 основних напрямках:

- допомога дітям, молоді та сім'ям, які перебувають у кризі;
- охорона здоров'я;
- допомога людям з особливими потребами;
- соціальні проблеми міграції;
- розбудова громад;
- допомога в надзвичайних ситуаціях⁶³.

Отже, перші десять років незалежності України стали основоположними для формування волонтерського руху. Проте сам процес інституціоналізації відбувся пізніше.

II етап у розвитку волонтерського руху відзначається періодом 2011–2012 рр., коли відбувалося проведення частини матчів Чемпіонату Європи з футболу в Україні. Це була перша в історії незалежної України посправжньому масова волонтерська діяльність, яка була зорганізована згідно

⁶² Шайгородський Ю. Волонтерська діяльність як форма суспільної мобілізації у відсічі російській агресії // *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Серія політичні науки. 2023. № 8. С. 78.

⁶³ Горінов П., Драпушко Р. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження: монографія. Київ: Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2022. С. 37.

з усталеними світовими традиціями ретельної підготовки майбутніх волонтерів. У 2011р. в Україні нарешті ухвалюється закон щодо волонтерської діяльності⁶⁴. За даними організаційного комітету «Євро – 2012 Україна», за необхідності приблизно в 5,5 тисяч волонтерів надійшло майже 24 тисячі заявок від охочих стати волонтерами УЄФА, з яких більшість (90%) були з України та Польщі⁶⁵. Це був перши масштабний прояв волонтерського руху в Україні. Але його особливістю було те, що цей рух мав більше соціальну спрямованість.

III етап розвитку волонтерства в Україні О. Головка називає «буремним», бо він охоплює період кінця 2013р. – 2016 р. – період перетворення волонтерського руху в Україні на інститут громадянського суспільства. В цей час відбувається якісний перехід волонтерського руху на новий, вищий рівень, чому сприяла Революція Гідності 2014 р.: протистояння українського, патріотично орієнтованого суспільства і держави, яку уособлював чинний на той момент політичний режим. 2014 рік став каталізатором швидкого виникнення й поширення в Україні явищ, притаманних громадянському суспільству⁶⁶. У цей час волонтерський рух крім соціального спрямування отримує політичне, медичне та військове направлення. Цей період, наприклад, О. Томчук, називає як «виникнення волонтерського руху на допомогу Збройним Силам України»⁶⁷

У 2014 році відбулася активізація волонтерського руху в Україні, що створило нові напрямки для його подальшого розвитку. Так, наприклад, деякі дослідники визначають цей історичний період як початок інституціоналізації

⁶⁴ Головка О. Волонтерство в Україні: історико-правовий аспект // *Право і безпека*. 2023. № 2 (89). С. 11.

⁶⁵ Горінов П., Драпушко Р. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження: монографія. Київ: Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2022. С. 37.

⁶⁶ Головка О. Волонтерство в Україні: історико-правовий аспект // *Право і безпека*. 2023. № 2 (89). С. 11.

⁶⁷ Томчук О. Історичні аспекти виникнення волонтерського руху на допомогу Збройним Силам України у 2014 р. // *Військово-науковий вісник*. 2017. №28. С. 209.

волонтерства в Україні⁶⁸. Зокрема, основними напрямками роботи волонтерського руху в цей період стали:

- 1) допомога українській армії (збір харчів, теплих речей та амуніції, ліків);
- 2) допомога пораненим, військовим госпіталям та лікарням, у яких лікуються поранені військовослужбовці;
- 3) допомога сім'ям тимчасових переселенців із Криму та території АТО (юридична, психологічна та гуманітарна допомога, пошук житла та роботи, адаптація в новому місті та соціумі);
- 4) допомога сім'ям учасників АТО (психологічна, юридична, гуманітарна);
- 5) технічна допомога: відновлення старих, ремонт, удосконалення, бронювання бойових машин⁶⁹.

Саме підтримка Збройних Сил України стала новим інституалізованим рухом в Україні та отримала найбільше поширення в зазначений період. У травні 2014р. виникає унікальний волонтерський проєкт «Повернись живим», спрямований на забезпечення нагальних потреб української армії. Роком поспіль, навесні 2015р., він стає підґрунтям для створення Міжнародного благодійного фонду «Повернись живим»⁷⁰, який активно функціонує і сьогодні. Також лише за 2014 рік було зареєстровано 82 волонтерські організації, серед яких найбільші – Благодійний фонд «Повернись живим», «Армія SOS», «Народний проєкт», Благодійний фонд «Миротворці України», громадська організація «Народний тил» та інші⁷¹.

У 2014–2015 роках волонтерський рух охопив територію всієї України. Окрім загальноукраїнських волонтерських проєктів, почали активно

⁶⁸ Болотова В., Ляшенко Н., Байдак Т. Волонтерська діяльність в Україні як вид соціальної активності // *Грані*. 2018. Т. 21. № 9. С. 52.

⁶⁹ Там само.

⁷⁰ Головка О. Волонтерство в Україні: історико-правовий аспект // *Право і безпека*. 2023. № 2 (89). С. 13.

⁷¹ Яновська О. Інституалізація волонтерського руху в Україні: безпековий вимір // *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2017. №1/2. С. 82.

організовуватися волонтерські організації в усіх областях. Зокрема, в Миколаєві з'явилися волонтерські, громадські організації «Миколаївське народне ополчення», група «Нагодуй смачно героїв», «В'язальна сотня», «Кулінарна сотня», група «Кікімора», Южноукраїнську – Благодійний Фонд Миротворець, «Кулінарна дюжина», в Очакові – «Виготовлення маскувальної сітки». Не всі волонтерські групи, організовані 2014 року, залишилися до наших днів. Але група «Кікімора» з Миколаєва продовжує виробляти маскувальні засоби та відправляє їх на фронт різним військовим підрозділам. Зазвичай розмір одної сітки становить 6 на 9 м, втім виготовляли і більші – 18 на 20 м.⁷²

Отже, третя хвиля розвитку волонтерства в Україні була спричинена внутрішньополітичною кризою та зовнішньою інтервенцією Росії на територію України. В цей період волонтерство виходить на зовсім іншу площину, зокрема, стає партнером держави у підтримці Збройних Сил України, займає активну соціальну позицію (допомагає переселенцям з окупованих територій Донецької та Луганської областей, а також переселенцям із Автономної Республіки Крим). Волонтерами стають медики, які допомагають збройним силам на фронті, а також формують організації щодо постачання медикаментів та медичного забезпечення на лінії бойових зіткнень.

Ще одним історично важливим аспектом цього періоду є те, що на території України починають свою роботу різні міжнародні волонтерські організації, які тісно співпрацюють з локальними волонтерськими рухами. Діяльність цих організацій була спрямована на гуманітарну, юридичну, профорієнтаційну, психологічну місію. Ці організації реалізовували проекти з неформальної освіти, гранти для підтримки бізнесу, різного роду благодійні проекти. Серед таких організацій найбільш поширеними були UNHCR (United

⁷² Яновська О. Інституалізація волонтерського руху в Україні: безпековий вимір // *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2017. №1/2. С. 82.

Nations High Commissioner for Refugees); UNICEF; Save the children; ПРООН та ін.

У період з 2017 по 2021 роки в Україні спостерігалася стабілізація внутрішньополітичної ситуації, і країна успішно протистояла зовнішнім загрозам. Це спричинило цілком закономірне зниження інтересу громадян до подій за межами їх особистих, соціальних і сімейних сфер. «Ситуативні» (тимчасові) волонтери та волонтерські організації або припинили свою діяльність, або значно зменшили її обсяг. Ті, що залишилися, перепрофілювалися на реалізацію соціальних, культурних і виховних проєктів. Зрозуміло, що підтримка українських військових і переміщених осіб залишалася в центрі їх уваги. З початку 2020 року до середини 2021 року пандемія COVID-19 активізувала роботу волонтерських та благодійних організацій⁷³.

IV етап (з 24 лютого 2022 р. і дотепер) – активізація волонтерського руху, спричинена повномасштабним військовим вторгненням РФ в Україну. Набутий досвід волонтерської діяльності у 2014–2016 рр., наявність законодавчої бази, дієвих механізмів співпраці між волонтерами, армією, органами державної влади призвели до небачених масштабів самоорганізації українських громадян. 24 лютого 2023 р. були оприлюднені результати опитування Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», згідно з якими 71% опитаних українців долучалися до волонтерської допомоги Збройним Силам України або своїм співгромадянам. Близько 15% українців допомагали фізичною роботою, 45% - фінансово систематично, 28% - фінансово і роботою періодично⁷⁴.

Цей період волонтерських рухів дещо відрізняється від періоду 2014-го року. Зокрема, волонтерські організації «прикривають» певну інституційну неспроможність держави в певних сферах, наприклад, матеріального та

⁷³ Головка О. Волонтерство в Україні: історико-правовий аспект // *Право і безпека*. 2023. № 2 (89). С. 11.

⁷⁴ Там само

технічного забезпечення бійців на фронті; надання медичної допомоги пораненим та постраждалим; матеріального забезпечення та психологічної допомоги внутрішньо переміщеним особам в тилу. Сьогодні волонтерські організації та волонтерські рухи є багаточисленними і працюють в певних сферах, мають певну стратегічну спрямованість. Можна зазначити що волонтерський рух в Україні характеризується проявом нових соціальних рухів постіндустріальних суспільств. Він є мережевим і складається не з членів, а з прихильників. На відміну від політичних партій та громадських організацій, ґрунтується на добровільних внесках громадян з долученням допомоги міжнародних організацій⁷⁵.

Отже, становлення волонтерського руху в Україні бере свій початок з часів незалежності і за весь період свого існування еволюціонував з телефонів довіри до досить міцних волонтерських організацій, які виступають партнерами держави у забезпеченні Збройних Сил України. Фактичне виникнення волонтерського руху в Україні визначають періодом підготовки до Європейського Чемпіонату з футболу – Євро -2012, що супроводжувалося масштабною волонтерською підтримкою. Проте, особливого значення волонтерський рух в Україні набув після Революції Гідності та російської інтервенції на територію України, коли діяльність волонтерів зосереджувалася від евакуації бездомних тварин до постачання озброєння на фронт.

Тож, весь історичний процес становлення українського волонтерського руху від часів незалежності можна умовно поділити на шість етапів, кожен з яких є унікальним, оскільки додавав нові особливості розвитку волонтерського руху в Україні.

2.2. Формування нормативно-правового забезпечення волонтерського руху від початку незалежності України

⁷⁵ Аналіз українського волонтерства на основі методології нових соціальних рухів. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/analiz-ukrayinsko-ho-volonterstva-na-osnovi-metodolohiyi-novykh-sotsialnykh>

Волонтерський рух в Україні виникає в період становлення української незалежності в 1991 році. З того часу волонтери відіграли важливу роль в різних сферах життя країни, зокрема у сферах охорони здоров'я, освіти, соціальної допомоги та підтримки армії під час війни. Проте, в період початкового формування волонтерського руху в Україні, нормативно-правове забезпечення цієї діяльності було слабкою стороною.

В перших роках незалежності в Україні не існувало чіткої системи законодавчого регулювання волонтерської діяльності. Волонтери в основному діяли на власний розсуд, без конкретного захисту чи підтримки від держави. З часом, уряд та громадські організації почали усвідомлювати важливість волонтерського руху і його внесок у розвиток країни.

Процес нормативно-правового забезпечення волонтерського руху в Україні здійснювався шляхом прийняття законодавчих актів та встановлення правового статусу для волонтерів. Додаткові кроки для розвитку нормативно-правового середовища включали прийняття законів, спрямованих на підтримку волонтерів у різних сферах, таких як медична, освітня, соціальна та інші. Також важливим постало питання забезпечення механізму страхового захисту та інших соціальних гарантій для волонтерів.

На сьогодні розвиток нормативно-правового забезпечення волонтерського руху в Україні – це постійний процес, який вимагає узгоджених зусиль держави, громадських організацій та самих волонтерів для створення ефективного та захищеного середовища для їхньої діяльності.

Розглядаючи питання формування нормативно-правового забезпечення волонтерського руху від початку незалежності України, варто зазначити, що нормативно-правовий фундамент волонтерської діяльності в нашій країні складається з Конституції України, законів, міжнародних договорів, прийнятих Верховною Радою України, та інших нормативно-правових актів.

До найважливіших документів міжнародної правової бази волонтерства належать: Загальна декларація прав людини (1948)⁷⁶; Конвенція про права дитини (1989)⁷⁷; резолюції та рекомендації ООН, які присвячені волонтерству (55/57, 2000, A / RES / 56/38, 2 001, A57ДД +2002); Загальна декларація волонтерства, прийнята на XVI Всесвітній конференції Міжнародної асоціації волонтерських зусиль (Амстердам, січень, 2001)⁷⁸.

На початку незалежності України не існувало жодного нормативно-правового акту, який би регламентував діяльність волонтерських організацій. На існування організацій волонтерського типу впливав Закон України «Про об'єднання громадян»⁷⁹ від 16.06.1992 р., який узагальнено і досить поверхово визначав принципи створення, функціонування, звітності громадських організацій, проте конкретизації щодо типів об'єднань громадян та специфіки їхньої діяльності не містив. Не містив він і визначення поняття «благодійництво» та «благодійні організації», які дослідники визначають вихідними по відношенню до волонтерства⁸⁰.

З цього приводу О. Головка зазначає, що розвиток громадянського суспільства в Україні, зокрема волонтерського руху як його складової, випереджає формування нормативно-правової бази в цій галузі. Так, волонтерська діяльність України вже існувала, а перший акт, що регулював її, з'явився лише у квітні 2003 р., коли Кабінетом Міністрів України було видано розпорядження «Про утворення Координаційної ради з питань розвитку та підтримки волонтерського руху». Але в серпні 2005 р. це розпорядження втратило чинність на підставі постанови Кабінету Міністрів України № 7532.

⁷⁶ Загальна декларація прав людини. ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

⁷⁷ Конвенція про права дитини. ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

⁷⁸ Загальна декларація волонтерів. URL: http://www.volunteer.kiev.ua/pages/70-zagalna_deklarasya_volonterv

⁷⁹ Про об'єднання громадян Закон України від 16.06.1992 № 2460-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2460-12#Text>

⁸⁰ Матійчук А. Волонтерська діяльність як детермінанта розвитку громадянського суспільства // Грані. 2016. № 8. С.101.

Координаційну раду з питань розвитку та підтримки волонтерського руху було ліквідовано, що, як видається, негативно позначилося на вітчизняному волонтерстві⁸¹.

За часів незалежності України було видано низку нормативно-законодавчих актів щодо підтримки та розвитку волонтерського руху України. А саме:

- «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» (21.06 2001р.)⁸²;
- «Про соціальні послуги» (19.06.2003 р.)⁸³;
- «Про утворення координаційної ради з питань розвитку та підтримки волонтерського руху» (2003 р.)⁸⁴;
- «Про волонтерську діяльність» (19 квітня 2011 р.)⁸⁵.

У Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг» від 10 грудня 2003 року обмежено сферу волонтерської діяльності, оскільки це Положення розглядає волонтерство з погляду надання соціальних послуг. Визначено лише два напрямки волонтерської діяльності: сприяння громадянам у складних життєвих обставинах (наприклад, інваліди, люди з обмеженою руховою активністю у зв'язку з віком або станом здоров'я, бездомні або безробітні, постраждалі від стихійних лих, тощо) та надання соціальних послуг дітям та молоді, які опинилися в складних життєвих ситуаціях через інвалідність,

⁸¹ Головка О. Волонтерство в Україні: історико-правовий аспект // *Право і безпека*. 2023. № 2 (89). С. 11.

⁸² Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21.06.2001 № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>

⁸³ Про соціальні послуги: Закон України від 19.06.2003 № 966-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15#Text>

⁸⁴ Про утворення Координаційної ради з питань розвитку та підтримки волонтерського руху: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.04.2003 № 225-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225-2003-%D1%80#Text>

⁸⁵ Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>

хворобу, сирітство, безпритульність, низький рівень матеріального забезпечення, конфлікти та насильство в сім'ї⁸⁶.

Отже, розглядаючи перші нормативно-правові акти до 2011 року, що стосувалися організаційної структури та інституалізації волонтерства в Україні, можемо зробити висновок, що ці нормативно-правові акти були зосереджені в сфері надання соціальних послуг та громадянської діяльності. Проте, жодних документів про визначення статусу волонтерства, визначення поняття, що таке волонтерська організація або хто такий волонтер, напрями діяльності волонтерського руху, прийнято не було. Як зазначає з цього приводу А. Матійчик «перші законодавчі акти характеризувалися обмеженим трактуванням поняття «волонтерства» та не виділяли волонтерські організації в якості суб'єктів політико-правових відносин. Взагалі до організації проведення у 2012 р. Україною Чемпіонату Європи з футболу (Євро-2012) волонтерський рух виконував по суті функції соціальних працівників»⁸⁷.

Фактично інституційно-правове становлення волонтерства в Україні відбувається при підготовці до Євро-2012, коли постала необхідність чіткого визначення самого поняття «волонтерство» та створення адекватної системи нормативно-правового регулювання волонтерських відносин. Як зазначають дослідники, юридичне регулювання волонтерської діяльності та перший значущий розквіт волонтерської активності також були викликані впливом зовнішнього чинника, а саме – проведенням Україною разом з Республікою Польща Чемпіонату Європи з футболу у 2012 році та оголошенням 2011 року Європейським роком волонтерства. Здатність Президента та Верховної Ради України розпізнати фактичну відсутність відповідної нормативно-правової бази для регулювання діяльності волонтерів та їхніх організацій, а також актуальну потребу у їхньому залученні до організації Євро-2012, призвело до скасування застарілого «Положення про волонтерську діяльність у сфері

⁸⁶ Матійчик А. Волонтерська діяльність як детермінанта розвитку громадянського суспільства // *Грані*. 2016. № 8. С. 102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2016_8_15.

⁸⁷ Там само.

надання соціальних послуг» та ухвалення відповідного закону «Про волонтерську діяльність» 19 квітня 2011 року⁸⁸.

Уже в 2015 році було внесено зміни до законів, які регулюють волонтерську діяльність, що було викликано динамікою органічного та масового зростання волонтерського руху. У березні того ж року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо волонтерської діяльності». Цей закон скасував обов'язок певних громадських об'єднань отримувати статус волонтерських організацій. Крім того, в законі було встановлено можливість здійснення волонтерської діяльності в зоні проведення антитерористичної операції (в тому числі в умовах ведення бойових дій), закріплено право надання одноразової грошової допомоги сім'ям волонтерів, які загинули під час антитерористичної операції, а також волонтерам, які отримали поранення. Також були вирішені питання добровільного страхування волонтерів, можливість укладення договорів на волонтерську діяльність тільки за бажанням, і визначено, що діти віком від 14 років можуть займатися волонтерською діяльністю за згодою батьків⁸⁹.

Ще одним важливим нормативним доповненням цього періоду стала Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2015 р. № 556 «Про затвердження порядку надання волонтерської допомоги за окремими напрямками волонтерської діяльності»⁹⁰. Згідно цієї постанови, окремими напрямками волонтерської діяльності було визначено:

- сприяння проведенню заходів національного та міжнародного значення, пов'язаних з організацією масових спортивних, культурних та інших видовищних і громадських заходів;

⁸⁸ Матійчик А. Волонтерська діяльність як детермінанта розвитку громадянського суспільства // *Грані*. 2016. № 8. С. 102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2016_8_15.

⁸⁹ Про внесення змін до деяких законів України щодо волонтерської діяльності: Закон України від 05.03.2015 № 246-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-19#Text>

⁹⁰ Про затвердження Порядку надання волонтерської допомоги за окремими напрямками волонтерської діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 05.08.2015 № 556. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/556-2015-%D0%BF#Text>

- ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру⁹¹.

У 2016 році Указом Президента України було затверджено Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 рр., яка передбачала стимулювання волонтерської діяльності, зокрема роботу над участю України в Європейській конвенції про довгострокову волонтерську службу. У вересні 2021 р. у зв'язку із закінченням терміну дії вищезазначеного Указу була затверджена Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 рр.⁹².

Після 2015 року спостерігається уповільнення у формуванні нормативно-правової бази щодо волонтерства. Це пов'язано із спробами вирішити проблеми військового характеру. Проте, після повномасштабного вторгнення росії на територію України, питання нормативно-правового регулювання волонтерського руху в Україні знову стало актуальним.

У травні 2022 року Верховна Рада України ухвалила важливі рішення щодо сприяння розвитку волонтерського руху в країні. Зокрема, було прийнято рішення готувати до другого читання проект закону про внесення змін до Закону України «Про волонтерську діяльність» з метою підтримки волонтерського руху.

Тож, наступна хвиля зростання волонтерської активності в Україні пов'язана з початком повномасштабного військового вторгнення рф на територію нашої країни. У лютому-квітні 2022 р. сотні тисяч людей, навіть тих, які традиційно були осторонь волонтерських практик, почали добровільно допомагати Збройним Силам України та співгромадянам в організації опору російській агресії. Основна волонтерська діяльність на початковому етапі війни полягала в організації різноманітної допомоги постраждалим, евакуації та розміщенні мільйонів вимушених переселенців.

⁹¹ Там само.

⁹² Головка О. Волонтерство в Україні: історико-правовий аспект // Право і безпека. 2023. № 2 (89). С. 15.

Люди діяли емоційно, ситуативно, часто без офіційних документів, довідок, дозволів. Така стихійна соціальна мобілізація допомогла в перші місяці російського вторгнення. Сьогодні добровольчі організації значною мірою компенсують неповні інституційні можливості держави у сферах: матеріально-технічного забезпечення бійців на фронті; надання медичної допомоги пораненим та постраждалим; матеріальної підтримки та психологічної допомоги вимушеним переселенцям у тилу⁹³.

Проте, незважаючи на потужний волонтерський рух в Україні починаючи із лютого 2022 року, нормативно-правове забезпечення волонтерства в Україні залишається відкритим. Адже, значна кількість питань залишається нерегульованою, що породжує низку ризиків для прозорого функціонування інституту волонтерства в Україні. Так, А. Матійчик приходиться до висновків, що серед проблем, які дискредитують діяльність волонтерів та ідею волонтерства взагалі, необхідно назвати дії волонтерів-шахраїв. Вони використовують широкий арсенал засобів для отримання грошей від громадян – починаючи від простого збору пожертв у нібито благодійні скриньки до створення фейкових організацій, назва та мета яких дублює вже існуючі впливові організації з високим рівнем довіри до них (вже традиційна політична антитехнологія, якою користуються на виборах як політичні партії, так і окремі кандидати). Так, у липні 2015 р. в Україні почала функціонувати організація-двійник відомого волонтерського фонду «Волонтерська сотня», яка, з одного боку, збирала гроші на життєзабезпечення батальйону Дніпро-1, а з іншого – у реєстраційних документах визначалася як некомерційна організація, що обслуговує домашнє господарство⁹⁴.

Отже, розглядаючи питання нормативно-правового функціонування волонтерства в Україні, починаючи з часів незалежності, можемо зробити наступні висновки: по-перше, виникнення волонтерського руху в Україні

⁹³ Головка О. Волонтерство в Україні: історико-правовий аспект // *Право і безпека*. 2023. № 2 (89). С. 16.

⁹⁴ Матійчик А. Волонтерська діяльність як детермінанта розвитку громадянського суспільства // *Грані*. 2016. № 8. С. 105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2016_8_15.

було пов'язане із діяльністю більше в соціальній сфері, тобто це було надання певних соціальних послуг. Але у зв'язку із виникненням різних внутрішньополітичних кризових ситуацій, революцій, волонтерство набирає нових впливів і змогло виступити партнером державі у виконанні функцій щодо забезпечення Збройних Сил України, підтримки фронту, вразливих груп населення, якими під час війни стали переселенці із зон бойових дій. Але навіть враховуючи декілька хвиль піднесення волонтерського руху в Україні, нормативно-правова база не була чітко визначена. На сьогодні навіть імплементувавши Закон України «Про волонтерську діяльність», відкритими залишається значна кількість питань. Зокрема, як уникати шахрайства в сфері волонтерської діяльності, як мотивувати людей брати участь у різного роду волонтерських рухах, який статус мають волонтери під час воєнного стану в Україні тощо. Ці та багато інших питань вимагають рішення на законодавчому рівні. Тому можемо зробити висновок, що нормативно-правове забезпечення волонтерського руху в Україні знаходиться в період свого становлення і має незавершений характер.

Отже, узагальнюючи історичні аспекти формування волонтерського руху в Україні, важливо відзначити, що волонтерський рух в Україні визначався та формувався під впливом різноманітних історичних подій і обставин. Однією з ключових періодів у розвитку волонтерського руху був період Помаранчевої революції в 2004 році, коли громадяни активно долучилися до подій на Київському Майдані та виявили велике бажання брати участь у громадських ініціативах та допомагати у вирішенні соціальних проблем. Проте, цей період все ще залишається «хаотичним волонтерством». А набуття саме нормативно-правового статусу українського волонтерського руху відбулося під час підготовки до Чемпіонату Європи з футболу 2012 році. Цікавим фактом цього періоду є саме міжнародний вплив на інституалізацію волонтерства в Україні.

Також слід зазначити, що волонтерський рух набув підтримки та розвитку під час подій Революції гідності в 2013-2014 роках. Під час цих подій

тисячі волонтерів активно допомагали у забезпеченні поранених, постачанні армії, підтримці біженців та інших гуманітарних ініціативах. А після початку війни в Україні у 2014 році, волонтерство стало невід'ємною частиною підтримки Збройних Сил України, воно набуло загальнодержавного та міжнародного характеру, аналогів якому немає у світі.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

3.1. Діяльність волонтерських організацій в Україні під час російсько-української війни

Важливу роль в розвитку волонтерського руху в Україні відігравали різні громадські організації та ініціативи, які створювали умови для активної участі громадян у волонтерських заходах. Разом з тим, традиції волонтерської діяльності часто виходили з національних цінностей та патріотизму, особливо під час кризових ситуацій. Так, починаючи з 24 лютого 2022 року, волонтерський рух в Україні не лише зріс, але й став значно ширшим за напрямками діяльності. Регіони, де не відбуваються активні бойові дії, неперервно активно працюють, забезпечуючи допомогу в різних напрямках:

- підтримка переселенців;
- підтримка госпіталів;
- підтримка ЗСУ, нацгвардії;
- захист тварин;
- підтримка людей, які потребують допомоги через різні обставини (втрата роботи, наприклад);
- психологічна підтримка;
- юридична підтримка;
- культурний розвиток та соціалізація⁹⁵.

Сучасний етап розвитку волонтерства характеризується значною присутністю міжнародних волонтерських організацій. На міжнародному рівні існує система, що на законних підставах включає в себе мережу різних типів міжнародних організацій, таких як асоціації, фонди та представництва, а також

⁹⁵ Манелюк Ю., Луценко В., Савчук Н. Волонтерський рух України в умовах військової агресії // Науковий журнал «ПОЛІТИКУС». 2022. Вип. 6. С. 30.

окремі некомерційні організації. Всі міжнародні волонтерські структури можна умовно поділити на два основних типи:

- перші — це «структури координації, просування волонтерства та активізації громадянських ініціатив»;
- другі — «структури інтеграції ресурсів волонтерства»⁹⁶.

Серед найбільших міжнародних волонтерських організацій, які діють у світі, можна визначити наступні:

- UNV (United Nations Volunteers) – це організація, яка прямо підпорядковується Організації Об'єднаних Націй і зосереджує свою діяльність на підтримці сталого глобального розвитку шляхом поширення ідей волонтерства та мобілізації добровольців для вирішення конкретних практичних завдань. Приблизно 4000 волонтерів ООН, які працюють з біженцями, ВІЛ-інфікованими, дітьми, особами з інвалідністю, взяли на себе завдання в сферах дитячої та дорослої освіти, охорони здоров'я, міського розвитку, виборчого права та захисту прав виборців, а також в справах гендерної рівності та прав жінок практично у всіх країнах-учасницях ООН⁹⁷;
- Service Civil International (SCI) – це міжнародна волонтерська організація, заснована в 1920 році, яка налічує 33 відділення у всьому світі. Головна мета SCI полягає в просуванні ідей миру, міжнародного взаєморозуміння і солідарності, соціальної справедливості та захисту навколишнього середовища. Основний акцент діяльності SCI спрямований на організацію міжнародних волонтерських проєктів, семінарів, а також короткострокових, середньострокових і довгострокових волонтерських програм. Організація також займається проведенням освітніх тренінгів та

⁹⁶ Горінов П., Драпушко Р. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження: монографія. Київ: Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2022. С. 44.

⁹⁷ Там само.

міжнародних обмінів, сприяючи розвитку волонтеризму та культури взаєморозуміння на глобальному рівні⁹⁸;

- Youth Action for Peace (YAP) – це молодіжна міжнародна організація, що розпочала свою діяльність у 1923 році, прагнучи пропагувати ідеї миру і співробітництва між країнами, а також активно виступаючи проти військових конфліктів. YAP нараховує відділення у 15 країнах та об'єднує політично активну молодь у добровільному русі. Діяльність YAP включає організацію волонтерських антивоєнних проєктів, пацифістських семінарів і тренінгів. Організація також займається розробкою методів ненасильницького вирішення військових конфліктів, надає допомогу біженцям та соціально незахищеним групам, а також проводить лобіювання антивоєнних і миротворчих ідей серед політичних партій та організацій⁹⁹.

- ICYE (International Cultural Youth Exchange) - це федерація, яка розпочала свою діяльність у 1949 році та налічує понад 30 відділень у країнах Африки, Азії, Європи та Латинської Америки. Основна місія ICYE полягає в просуванні молодіжної волонтерської активності для сприяння міжнародному взаєморозумінню і миру. У своїй роботі ICYE керується двома основними принципами - глобальною освітою та міжкультурним вихованням. Програми ICYE охоплюють різні напрямки, включаючи роботу з дітьми, людьми похилого віку та інвалідами, організацію дитячих центрів, а також екологічні проєкти. Організація ставить свої зусилля на розвиток молодіжного волонтеризму як інструменту для зміцнення спільностей і сприяння розумінню та повазі до культур різних країн¹⁰⁰.

- Alliance (Alliance of European Voluntary Service Organizations) – це альянс європейських волонтерських організацій, заснований у 1982 році. Цей координаційний центр об'єднує національні волонтерські організації з різних

⁹⁸ Горінов П., Драпушко Р. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження: монографія. Київ: Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2022. С. 44.

⁹⁹ Там само.

¹⁰⁰ Там само.

країн Європи та спеціалізується на координації короткострокових і довгострокових волонтерських робочих таборів. Мета цього альянсу полягає в просуванні ідей міжнародної співпраці, миру і взаєморозуміння¹⁰¹;

- CCIVS (Coordinating Committee for International Voluntary Service) – це координаційний комітет міжнародних волонтерських організацій, створений у 1948 році під егідою ЮНЕСКО. Цей комітет взаємодіє з понад 250 національними волонтерськими організаціями у 100 країнах світу, спрямовуючи і координуючи їхню діяльність¹⁰²;

- AVSO (Association of Voluntary Service Organisation) – це асоціація волонтерських організацій, яка координує діяльність європейських волонтерських організацій та пропагує інтереси волонтерства на рівні урядів, соціальних інститутів і громадських організацій¹⁰³.

Всі означені міжнародні організації мають мережевий характер і представлені у різних країнах світу. Вони працюють під егідою ООН та діють у двох основних напрямках – вирішення глобальних проблем людства та просування ідей демократії.

Процеси розвитку волонтерського руху в загальному вигляді можна описати тріадою «інституціоналізація» (як становлення потужних волонтерських структур, що володіють значним досвідом, організаційною та фінансовою спроможністю й характеризуються високим рівнем авторитету та довіри) – «платформізація» (як процес поєднання різноманітних аспектів та складових реалізації волонтерської діяльності за допомогою інтернет-платформ – інформаційно-комунікативних майданчиків, що забезпечують ефективну взаємодію всіх учасників – волонтерів, донорів / благодійників, державних органів та отримувачів допомоги) – «мережизація» (як процес поступового перенесення значної частини взаємодії у мережу Інтернет та

¹⁰¹ Там само.

¹⁰² Там само.

¹⁰³ Там само.

поєднання всіх учасників у певну єдину розгалужену систему, яка має мережеву, а не ієрархічну структуру)¹⁰⁴.

Починаючи з 2014 року, в Україні виникла велика кількість волонтерських організацій, які мали і мають різну спрямованість. Наприклад:

- забезпечення української армії необхідними необхідною технікою, засобами індивідуального захисту, технікою, обладнанням, лікуванням поранених та закупівлею індивідуальних аптечок для воїнів ЗСУ, БПЛА - «Крила Фенікса», «Народний проект»;

- створення безпілотних літальних апаратів (БПЛА) для передачі їх військовим для потреб армії та здійснення власної розвідки; придбання та програмування планшетів для артилеристів з встановленням програм, що істотно прискорюють виконання завдань; постачання автотранспорту, засобів для заглушення вогнепальної зброї, радіорозвідувального обладнання - «Армія SOS», «Підтримай армію України», «Повернись живим», «Combat-UA», «Матриця технологій», «Благодійний фонд Притули», «Razom for Ukraine», «KSE Foundation», «КОЛО», «Корпорація монстрів»;

- забезпечення української армії необхідними елементами екіпірування, транспортними засобами, аптечками, а також проведення закупівель та ремонту запчастин для військової техніки – Благодійний фонд «Миротворці України», Об'єднання патріотів «Волонтери без кордонів»;

- підтримка поранених, біженців, сімей військових - «Фонд Діани Макарової», Волонтерське об'єднання «Кожен Може допомогти», «ДемАльянс допомога»;

- електронні та паперові карти, спеціальні програми, навігатори – Громадська організація «Картографічна Сотня»;

- допомога військовим на цивільним громадянам на лінії зіткнення - Всеукраїнський фонд «Територія Добра»;

¹⁰⁴ *Панькова О., Касперович О.* Український волонтерський рух в умовах збройної російської агресії в контексті національних та глобальних викликів і можливостей післявоєнного відновлення країни // *Журнал європейської економіки*. 2022. вип. 21, вип. 3, С. 277-294, <http://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1605>.

- збір, закупівля та доставка гуманітарної допомоги військовим - «Київська міська Спілка ветеранів Афганістану»;
- систематизація інформації про поранених бійців - Волонтерська ініціатива «Герої АТО»;
- виготовлення камуфляжних сіток, маскувальних костюмів, збір одягу для військових – Громадська організація «Волонтерський рух Батальйон Сітка»;
- приготування їжі, сухпайки для бійців - «Кухарська сотня столиці»;
- надання підтримки Збройним Силам України, забезпечення медичних та гуманітарних потреб цивільного населення, а також відновлення інфраструктури в регіонах - «UNITED 24»;
- організація координації гуманітарних вантажів для цивільного населення та військових, зокрема постачання медикаментів, обладнання для лікарів, техніки, екіпірування та засобів тактичної медицини для Збройних Сил України, Територіальних Оборонців та правоохоронців на передовій - «Згря».

Це далеко не вичерпний список волонтерських організацій та напрямків їх сьогоденної роботи. Крім питань, що пов'язані безпосередньо з війною, сьогодні волонтерські організації опікуються і соціальними питаннями такими як підтримка жінок, які постраждали внаслідок насилля (наприклад, фонд Маші Єфросиніної); підтримка, дітей які позбавлені батьківського піклування та підтримка дітей, які втратили батьків в результаті російсько-української війни; піклування про літніх людей; піклування безпритульними тваринами тощо. Тобто, сьогодні волонтерський рух в Україні є різноплановим та має різні формати своєї реалізації. Він може проявлятися в інституціональній формі – такими як є волонтерські організації. А може набувати стихійного характеру і проявлятися в певних індивідуальних аспектах, коли окремі відомі люди роблять збори як на військові, так і на соціальні тематики. Тобто, в цьому контексті ми можемо говорити, що українському волонтерському руху

притаманні не лише інституціональні форми волонтерської діяльності, а й індивідуальні та групові прояви волонтерської діяльності, що оформилися в окремі волонтерські рухи.

Ми погоджуємося із В. Руденко, що «значення волонтерства, особливо в країні, яка захищає свою територіальну цілісність – важко переоцінити. Воно має потужну здатність об'єднувати людей навколо спільних цінностей, адже колаборація, з метою допомоги іншим, спільна мета, яка перевищує індивідуальні інтереси та навіть політичні різногосся – є досить важливим для боротьби проти агресора, як на фронті, так і в тилу. Це створює платформу для співробітництва та злагодженої дії на благо всієї країни. До того ж, волонтерство сприяє формуванню спільнот, де люди знаходять спільні цінності та взаєморозуміння, стимулює взаємодопомогу, толерантність та взаємну повагу, що сприяє зміцненню соціальної єдності та розвитку громадянської свідомості»¹⁰⁵.

Отже, під час російсько-української війни значно збільшилася кількість волонтерських організацій, які у своїй діяльності мають різні вектори, зокрема:

- медична допомога – збір та доставка медичного обладнання, ліків, перев'язувальних матеріалів для лікування поранених;
- гуманітарна допомога – забезпечення людей на передовій та в зоні конфлікту необхідними товарами: їжа, вода, одяг, гігієнічні засоби;
- психологічна підтримка – надання психологічної допомоги для військовослужбовців, ветеранів, а також для цивільного населення, що переживає стресові ситуації;
- підтримка сімей – сприяння сім'ям військових та постраждалих, включаючи надання матеріальної допомоги, дітям та вдовам;

¹⁰⁵ Руденко В. Волонтерство, як провідне явище в процесі забезпечення соціальної безпеки України: еволюція, значення, сучасний стан та проблематика // *Економіка та суспільство*. 2023. (52). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-32>

- логістика – організація та здійснення доставки гуманітарної допомоги на передову, у тому числі координація роботи вантажних автомобілів та волонтерських груп;
- інформаційна підтримка – поширення інформації про потреби на передовій, важливі події та звернення від військових та громадян;
- технічна допомога – забезпечення військових новітнім обладнанням, ремонт та технічне обслуговування техніки;
- волонтерське медіа – робота над виробленням волонтерських медіа-продуктів, які висвітлюють події на передовій та роботу волонтерів;
- відновлення інфраструктури – ремонт та відновлення житлових будівель, шкіл, лікарень та іншої інфраструктури в постраждалих районах;
- культурна підтримка - організація культурних заходів та проектів для підтримки духовного благополуччя громадян.

Волонтери в Україні виконують важливу роботу, забезпечуючи широкий спектр допомоги та підтримки на різних рівнях в умовах війни. Фактично, за період повномасштабної війни волонтерський рух став партнером держави у вирішенні швидких питань, коли держава через бюрократичну структуру не могла швидко реагувати на запити військових. Проте, важливо, щоб держава підтримувала та сприяла волонтерським ініціативам, забезпечуючи відповідний правовий базис, ресурси та координацію. Взаємодія між волонтерами та державою може призвести до більш ефективних ініціатив та поліпшення якості життя громадян.

3.2. Роль та значення українського волонтерського руху у російсько-українській війні

Український волонтерський рух відіграв важливу роль у російсько-українській війні, яка почалася в 2014 році. Його роль і значення були визнані як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях. Фактично волонтери стали тією важливою силою яка допомагає бійцям тримати фронт. Завдяки

волонтерам всередині країни швидко вирішується питання на запит реабілітації військових, цивільного населення, яке постраждало від війни. Також завдяки волонтерам та громадському контролю здійснюється контроль за владою в державних закупівлях, що є яскравим проявом громадянського суспільства.

Виникнення великої кількості волонтерських організацій вимагала створення єдиного реєстру – спеціальної бази, де особа, яка зареєструвалася в системі, не зобов'язана сплачувати податки з коштів, які надходять на її рахунки і не перераховуються в державний бюджет.

Так, згідно з даними Opendatabot, до повно-масштабного вторгнення в Реєстрі волонтерів було лише 354 особи, а вже в квітні 2023 року в цій базі було 4,3 тисячі волонтерів. А станом на червень 2023 року – в цьому Реєстрі нараховувалося майже 5 тисяч осіб. Реєстрація дозволяє уникнути 18% податку на доходи фізичних осіб та 1,5% військового збору на донати. Крім того, внесення в реєстр волонтерів упереджує ризик потрапити під фінмоніторинг та зазнати блокування банківських рахунків через підозрілість операцій по картках, з чим зіткнулися багато українців весною 2022 року. Проте, як стверджують самі волонтери, збільшення кількості офіційних волонтерів у 14 разів, не означає високу ефективність цієї бази настільки, наскільки очікувалося: багато з них скаржилися на те, що будучи зареєстрованими в ній – їм все одно нараховувалися податки¹⁰⁶.

Наявність такого волонтерського реєстру, створення неоподаткованої частини фінансових ресурсів та використання технічного прогресу, сприяли виникненню в Україні такого інституту як фандрайзинг.

Фандрайзинг – це професійна діяльність щодо мобілізації фінансових та інших ресурсів для реалізації соціально значущих і науково-дослідних неприбуткових проєктів, яка вимагає спеціальних знань та навичок

¹⁰⁶ Руденко В. Волонтерство, як провідне явище в процесі забезпечення соціальної безпеки України: еволюція, значення, сучасний стан та проблематика // *Економіка та суспільство*. 2023. (52). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-32>

фандрайзера, що можуть вплинути на прийняття позитивного рішення донора¹⁰⁷.

До лютого 2022 р. в Україні функціонувало понад 10 українських та міжнародних фандрайзингових платформ для збору коштів широкого спектру ініціатив: Українська біржа благодійності; GoFundEd (збір коштів для освітніх проєктів); Na-Starte (збір коштів для проєктів); Indiegogo (інновації, технології, дизайн); GlobalGiving (фінансування некомерційних організацій); Kickstarter (мистецтво, кіно, ігри, журналістика); FirstGiving (збір коштів для шкіл, некомерційних організацій); Crowdrise (збір коштів для некомерційних організацій); Causes (збір коштів для вирішення соціальних, політичних, культурних питань)¹⁰⁸. Проте, після початку повномасштабної війни кількість таких платформ збільшилася.

У топ-10 фандрайзерів (за Forbes), що найефективніше залучають гроші для підтримки українців та Збройних Сил під час російської агресії, увійшли: «Повернись живим» (найбільший приватний фонд в Україні), Ініціатива Міли Куніс та Ештона Кутчера, Благодійний фонд Razom, Благодійний фонд «Київська школа економіки» (KSE Foundation), Nova Ukraine, американська неприбуткова організація, Help Ukraine.center, Фонд Сергія Притули, Правозахисна організація «Восток SOS», Фонд «Голоси дітей», ГО «Армія SOS». Спрямування коштів – це допомога армії, тактична медицина, гуманітарна допомога. Загальний обсяг фінансової та гуманітарної допомоги від міжнародних фондів та приватних осіб складає більше \$16 млрд. Лідери фандрейзингу серед українських інституцій – Національний банк, на спецрахунок якого надійшло пів мільярда доларів, та Мінцифри, яке залучило на свої криптогаманці понад \$71 млн¹⁰⁹.

¹⁰⁷ Костишин Е. Роль волонтерського фандрайзингу у протистоянні широкомасштабній збройній агресії Російської Федерації // *Українське військо: сучасність та історична ретроспектива* : Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції 23 листопада 2022 р. К. : НУОУ, 2023. С. 136

¹⁰⁸ Там само.

¹⁰⁹ Там само.

У таблиці 1 наведено рейтинг найбільших фандрейзингових платформ. За даними рейтингу, який склав журнал «Forbes» найбільші благодійні організації зібрали 63 млрд грн за 9 місяців війни (табл. 1)¹¹⁰. Тобто ми можемо побачити на конкретних цифрах, яку величезну роль відіграє волонтерській рух саме для підтримки військової та соціальної сфер.

Таблиця 1

Рейтинг найбільших фандрейзингових платформ¹¹¹

Назва фандрейзингової організації	Зібрана сума, млрд грн.
Спецрахунки НБУ для військових та гуманітарних потреб	21,5
Благодійна організація World Central Kitchen	13,8
Платформа United24	8,5
Фонд «Повернись живим»	5,3
SCM, Фонд Ріната Ахметова та ФК «Шахтар»	3,5
Фонд Сергія Притули	3,2
Телемарафон ARD	2,1
Фонд Віктора Пінчука	1,8
Благодійний фонд RAZOM	1,7
Благодійний фонд KSE Foundation	1,5

Під час російсько-української війни в Україні було створено низку волонтерських організацій, і це не враховуючи діяльність міжнародних організацій. Під час війни волонтерські організації відіграли ключову роль у підтримці збройних сил України і виступили надійним партнером держави щодо повного забезпечення військових від харчування до озброєння. Тому у 2022 році вперше була започаткована особлива державна відзнака, що стала символом вдячності волонтерам і всім тим, хто долучений до волонтерської діяльності – це золоте серце. Із нагоди Міжнародного дня волонтера Президентом України Володимиром Зеленським цією відзнакою було нагороджено 50 волонтерських колективів, зокрема таких як Veteran Hub,

¹¹⁰ Руденко В. Волонтерство, як провідне явище в процесі забезпечення соціальної безпеки України: еволюція, значення, сучасний стан та проблематика // *Економіка та суспільство*. 2023. (52). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-32>

¹¹¹ Там само.

Армія SOS, «Зграя» і «Аеророзвідка», KSE Foundation, «Небесна гвардія», «Госпітальєри», «Крила перемоги», ГО «Землячка», фонди «Повернись живим» і «Мотохелп», Фонд Сергія Притули, Волонтерська сотня Доброволя, фонди «Коло» і «Солом'янські котики», центр Марлог, Українська волонтерська служба, Razom for Ukraine, об'єднання «Народний тил», волонтерська група Help Army, Товариство Червоного Хреста України, United24, харківський Фонд «Підтримка захисників», «Харків з тобою», Український жіночий батальйон, «Котики-патріотики», «Добра справа» тощо¹¹².

Крім підтримки у військовій сфері, волонтерський рух має позитивний вплив на соціально-економічний розвиток громад. Так, О. Карий та Я. Панас зазначають, що «високий рейтинг довіри до волонтерів при їх залученні до роботи органів місцевого самоврядування, комунальних установ, сприятиме збільшенню довіри до місцевої влади і, відповідно, допомагатиме у їх роботі. Крім того, часто волонтери – це кваліфіковані працівники або люди, які щиро прагнуть навчитися та принести користь своїй громаді. Не використовувати цей ресурс у сучасних умовах означає втрачати багато можливостей та погіршувати своє політичне становище у місцевій громаді. Ефективність цієї співпраці залежатиме від місцевої політичної кон'юнктури, складності соціально-економічних задач, які доведеться вирішувати, від кількості таких задач, чисельності і компетентності зацікавлених груп, що їх відстоюють та бажають домовитися»¹¹³.

Фактично, сьогодні волонтерство є невід'ємною частиною стратегічного планування майбутньої перемоги у військовій сфері, а також проявом активного громадянства у політичній сфері. Як зазначає Ю. Шайгородський, «у ситуації реальної загрози державності можна спостерігати, що суспільна

¹¹² Олешко Н., Тюніна, А. Волонтерська діяльність як прояв спротиву українського народу у російсько-українській війні 2022 року. // *Scientific Collection «InterConf+»*. (28(137), С. 232–233. <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.12.2022.024>

¹¹³ Карий О., Панас Я. Передумови залучення волонтерів для забезпечення соціально-економічного розвитку громад // *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2016. №2. С. 163.

мобілізація та громадська активність частіше виявляються поза межами офіційних інститутів. Зростає тенденція до вибудовування цих ініціатив на неформальних принципах, спрямованих на розв'язання значущих завдань без зайвого формалізму. Такі об'єднання часто виникають стихійно та активізуються завдяки участі громадян у реалізації конкретних завдань»¹¹⁴.

Отже, вплив українського волонтерського руху в російсько-українській війні має кілька напрямків:

- військовий – волонтерство є могутньою платформою для підтримки українських військових та надання їм необхідного обладнання і ресурсів;
- медичний – волонтери активно допомагають у забезпеченні медичного обладнання, ліків та медичних послуг на передовій;
- гуманітарний – волонтери забезпечують гуманітарну допомогу для переселенців та мешканців зони конфлікту;
- інформаційний – волонтери грають важливу роль у веденні інформаційної кампанії та забезпеченні зв'язку між військовими та громадськістю;
- психологічний – волонтери надають психологічну підтримку військовослужбовцям та їхнім родинам.

Визначення зазначених напрямків діяльності волонтерського руху, сприяло формуванню окремого виду волонтерства – волонтерський рух на підтримку Збройним Силам України. Крім того, сучасне волонтерство є ефективним інструментом розвитку громадянського суспільства. Воно може виступати активним партнером держави.

¹¹⁴ Шайгородський Ю. Волонтерська діяльність як форма суспільної мобілізації у відсічі російській агресії // *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Серія політичні науки. 2023. № 8. С. 78.

3.3. Ризики діяльності волонтерського руху під час війни в Україні

Волонтерство, як феномен, відіграє значущу роль не тільки у збереженні життів захисників та цивільних осіб в контексті боротьби за суверенітет та територіальну цілісність України, але і є важливим фактором підтримки соціальної безпеки в суспільстві на високому рівні. Волонтерство сприяє покращенню якості життя громадян, надаючи допомогу уразливим та потребуючим групам населення, і також сприяє стійкості та стабільності суспільства загалом. Однак, сучасна діяльність волонтерів та волонтерських організацій може мати низку ризиків. Зокрема:

- безпекові ризики – волонтери можуть опинитися під загрозою фізичного захисту через активну участь у воєнних діях або роботу в небезпечних зонах;
- інформаційна безпека – діяльність волонтерів може призвести до ризику порушення конфіденційності та може використовуватися проти них ворожими силами;
- легальність та законність – волонтери можуть стикатися з правовими проблемами або конфліктами з офіційними структурами, особливо якщо їхня діяльність протистоїть офіційній політиці чи їм надається підтримка в суперечку з владою;
- психологічні наслідки – робота в умовах війни може впливати на психічне здоров'я волонтерів, оскільки вони часто стикаються з трагічними ситуаціями та стресовими обставинами;
- етичні питання – волонтери можуть стикатися з етичними дилемами, особливо в контексті війни, де важливо дотримуватися високих стандартів моралі та прав людини;
- фінансові ризики – волонтерські організації можуть мати проблеми із фінансуванням та управлінням ресурсами, що може вплинути на їхню ефективність та життєздатність.

Ще до повномасштабного вторгнення робота багатьох благодійних чи волонтерських організацій зустрічалася із низкою проблем:

- у суспільстві присутня патерналістська ментальність та недостатньо розвинена культура доброчинності, що виявляється у низькому рівні довіри громадян до діяльності благодійних організацій та безкорисливих дій загалом через страх перед можливістю обману та шахрайства;

- низький рівень матеріального добробуту громадян;

- недостатня державна політика сприяння розвитку благодійництва й характеризується відсутністю стимулів з боку держави щодо заохочення до благодійної діяльності громадян та організацій (наприклад, відсутність податкових стимулів для бізнесу)¹¹⁵;

- проблеми інституційного росту включають в себе низький рівень управлінської культури персоналу та недостатній рівень публічної діяльності. Загалом це відображає ситуацію, коли держава не здатна повністю задовольняти потреби громадян, а водночас не поспішає підтримувати громадсько-приватний сектор у виконанні цих функцій.

Крім того, значним ризиком для волонтерства є наявність шахрайських схем, коли під егідою волонтерства реалізується протиправна діяльність. Такі ризики впливають на економічний стан країни в цілому, на довіру громадян до волонтерів зокрема.

Отже, виникає питання, які механізми запобігання ризикам у волонтерській діяльності. Щонайперше – це чітка нормативно-правова база, особливо, що стосується питань підтримки та захисту волонтерства, фінансового регулювання та особистісної мотивації.

Так, В. Сірко зазначає, що потрібно провести аналіз і внести зміни до законодавства, щоб воно відповідало потребам та специфіці волонтерської діяльності під час війни. Це може включати врегулювання фінансових питань,

¹¹⁵ Руденко В. Волонтерство, як провідне явище в процесі забезпечення соціальної безпеки України: еволюція, значення, сучасний стан та проблематика // *Економіка та суспільство*. 2023. (52). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-32>

створення механізмів контролю та нагляду, а також забезпечення податкових пільг для волонтерських організацій¹¹⁶. Особливо варто звернути увагу на проблеми кримінальної відповідальності за порушення етичних правил волонтерської діяльності.

Крім формування ефективної нормативно-правової бази, необхідним є формування об'єктивної інформаційної політики щодо діяльності волонтерів. Адже, як наголошує П. Дворянин «за допомогою верифікованої інформації волонтери поширюють спокій серед населення, викриваючи та критикуючи неправдиві новини. Завдяки своєму авторитету волонтери не допускають поширення панічних настроїв та хаосу серед українського суспільства. У вітчизняних ЗМІ волонтери зображені не тільки як герої нашого часу, але й як антигерої, які піддані критиці. Адже вільний доступ до відкритих джерел інформації дозволяє вивчити біографію кожного волонтера і довідатися про його як позитивні риси, так і недоліки. Фрагментарність та однобічність у висвітленні волонтерської праці на інтернет-сайтах розважальних телеканалів може сформувати у частини молодого покоління хибний підхід до сприйняття особи волонтера»¹¹⁷. Питання висвітлення волонтерської діяльності у ЗМІ має відповідати морально-етичному кодексу журналістської діяльності. Дотримання цих принципів сприяє об'єктивності, точності та етичності інформації, що передається громадськості.

Також дуже важливим є партнерство між волонтерами та державою, оскільки це дозволяє ефективно направляти кошти в потрібні сфери та здійснювати значущі ініціативи. Прикладом такого співробітництва є Фонд Сергія Притули, який, завдяки взаємодії з урядом, може закуповувати бронетранспортери та дрони для підтримки армії. Також варто згадати про Kolegi Studio, які займаються виготовленням «Бандеромобілів» та завдяки

¹¹⁶ Сірко В. Волонтерство під час війни в Україні: права та гарантії // *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 2. С. 127.

¹¹⁷ Дворянин П. Висвітлення волонтерської діяльності в засобах масової інформації України (2014–2023 рр.) // *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 65. том 2. С. 18-23.

співпраці з державою знаходять транспорт для тих, хто його потребує, та здійснюють ефективну комунікацію¹¹⁸. Така комунікація дозволяє швидко вирішувати питання військового забезпечення, адже великі волонтерські організації здатні досить швидко здійснювати закупівлі та доставляти на фронт необхідні речі.

Це партнерство між державою та волонтерами породжує фонди, які користуються високим рівнем довіри, що спонукає бізнес до великих внесків. Однак важливо враховувати, що держава не завжди може охопити всі аспекти, ініціативи волонтерів, зокрема під час стихійних лих, виявляються надзвичайно важливими. Проте з часом держава повинна розглядати всі потреби суспільства та планувати систематичні рішення для вирішення таких проблем, включаючи відведення коштів з державного бюджету на подібні потреби та їх систематичне задоволення¹¹⁹.

Отже, сьогодні волонтерство досягло високого рівня розвитку в Україні, хоча залишаються проблеми в нормативно-правовому визначенні. Діяльність волонтерів є серйозною підтримкою для держави під час війни. Хоча їх діяльність має низку ризиків від фінансового забезпечення до загрозам життю.

Однак важливою темою для подальших наукових досліджень залишається проблема правових інструментів соціального захисту волонтерів та розроблення ефективних державних механізмів у цьому напрямку. Важливо забезпечити, щоб внесок, який волонтери роблять на шляху до спільної перемоги, не був забутий та не був знівельований.

Отже, підводячи підсумки до розділу, можемо зробити наступні висновки, що інститут волонтерства під час російсько-української війни відіграє досить важливу роль і є надійним інструментом для допомоги та підтримки держави в реалізації військової стратегії та підтримки соціальної сфери. З'ясовано, що діяльність волонтерського руху має більше хаотичний

¹¹⁸ Манелюк Ю., Луценко В., Савчук Н. Волонтерський рух України в умовах військової агресії // *Науковий журнал «ПОЛІТИКУС»*. 2022. Вип. 6. С. 32.

¹¹⁹ Там само.

характер ніж інституційний, проте великі волонтерські платформи набули характеру фандрайзингу, що визначається як професійна діяльність, спрямована на мобілізацію фінансових та інших ресурсів для впровадження соціально значущих і науково-дослідних неприбуткових проєктів.

Діяльність волонтерів дає змогу підтримувати військових не тільки у питаннях військового забезпечення, а й у медичній та психологічній сфері. Тому, визначаючи роль та вплив волонтерського руху у російсько-українській війні, можемо стверджувати, що волонтерський рух в Україні є унікальним явищем, коли волонтери виступають як партнером держави, так і контролюючою інституцією. Тобто, волонтерство виходить за межі ролі соціального надавача послуг. Сьогодні функції волонтерських організацій у партнерстві з державою можна визначити наступним чином: експертна роль (виступають експертами у справах, що стосуються спільнот, оскільки в більшості випадків є активними членами цих спільнот); посередницька та інформаційна роль (виконують функцію посередників та розповсюджувачів інформації, допомагаючи населенню розуміти різні бюрократичні процеси); орієнтація в бюрократичних процесах (допомагають населенню орієнтуватись у різних бюрократизованих процесах); надання безпосередньої волонтерської допомоги (надають волонтерську допомогу тим, хто її потребує, виконуючи роль активних учасників громади); участь у розробці та впровадженні державних програм (беруть участь у розробці, реалізації та оцінці державних цільових програм спільно з владою).

ВИСНОВКИ

Отже, розглядаючи становлення та розвиток волонтерського руху в Україні, можемо сказати, що волонтерство є досить ефективним способом прояву громадянського суспільства. Тому історія розвитку волонтерського руху дозволяє проводити певні паралелі із історією розвитку громадянського суспільства. Враховуючи стан війни і кризових ситуацій напередодні війни, можемо зробити висновок, що роль волонтерства у цих процесах є достатньо значною, хоча малодосліджуваною.

Тож, у результаті цього дослідження мета роботи була досягнена, а поставлені завдання виконані. В цілому, можемо зробити наступні висновки:

- розглядаючи історичний розвиток волонтерства в Україні протягом періоду незалежності, було виділено декілька загальних рис, що притаманні всім етапам: 1) формування волонтерства в Україні відбувалося як прояв громадянського суспільства, здебільшого спрямований на соціальні питання; 2) активізація волонтерського руху тісно пов'язана із виявами підвищеної національної свідомості українського народу та інтенсифікації суспільно-політичного життя, що обумовлено різними політичними подіями, такими як, наприклад, революції; 3) феномен українського волонтерства пов'язаний із зовнішніми загрозами незалежності та державності, зокрема, російсько-українська війна виявила, наскільки українське суспільство може консолідуватися та підтримувати державу у протистоянні із зовнішнім ворогом. Відповідно, аналізуючи історію досліджень розвитку волонтерського руху в Україні, було виділено два етапи : 1) зародження досліджень (період визначається становленням інституту волонтерства та проведенням досліджень, головним чином у сферах психології та соціального забезпечення. Основні вагомні аспекти включають дефініцію понять «волонтер» та «волонтерство», а також вивчення організаційної структури волонтерського руху. Однак самі дослідження ще не набули широкого розповсюдження та не виявили комплексності; 2) активізація досліджень (етап пов'язаний із

зростанням активності волонтерського руху, спричиненого різними політичними та соціальними подіями, зокрема, Помаранчевою революцією та заснуванням різноманітних соціальних організацій для підтримки населення, зокрема в сфері медицини. Волонтерство, як об'єкт мультидисциплінарних досліджень, стає популярним у науковому світі, особливо під час початку війни на території України). На сучасному етапі, дослідження волонтерства відзначаються системним підходом, структурованою організацією та активною дискусійністю стосовно мотиваційних аспектів українського волонтерства і його унікальності порівняно з іншими формами волонтерської діяльності за кордоном;

- щодо джерельної бази дослідження, слід відзначити деякі проблеми. Навіть при сучасній популярності такого явища як волонтерство, джерельна база залишається обмеженою. Це вказує на необхідність вдосконалення нормативно-правової бази для функціонування волонтерства в Україні. Також потребують удосконалення структурні та статутні документи волонтерських організацій. Такі прогалини у нормативно-правовому забезпеченні створюють можливість для виникнення різних видів шахрайств та корупції;

- при формуванні методологічного забезпечення проведеного дослідження важливо відзначити, що під час вивчення теми були використані такі методологічні принципи, як принцип історизму, принцип об'єктивізму, принцип системності, комплексності та розвитку. Крім того, в ході дослідження було застосовано різноманітні загальнонаукові та спеціально-історичні методи для розкриття основних аспектів розвитку волонтерського руху в Україні;

- розглядаючи історію становлення українського волонтерського руху, важливо відзначити, що його становлення і розвиток визначалися різноманітними історичними подіями та обставинами. Ключовим періодом у цьому процесі став час Помаранчевої революції у 2004 році, коли громадяни активно приєднувалися до подій на Київському Майдані та виявили глибокий

інтерес до участі у громадських ініціативах та вирішенні соціальних проблем. Однак, на той момент, волонтерський рух ще залишався «хаотичним волонтерством». Визнання нормативно-правового статусу українського волонтерського руху відбулося під час підготовки до Чемпіонату Європи з футболу у 2012 році. Цікавим аспектом цього періоду є міжнародний вплив на інституціоналізацію волонтерства в Україні. Проте, найбільшого свого розвитку волонтерський рух в Україні досяг за часів Революції Гідності та повномасштабної війни. Саме в цей період починається інституціоналізація волонтерства в Україні;

- розглядаючи особливості функціонування волонтерського руху під час російсько-української війни, було з'ясовано, що діяльність волонтерського руху в Україні характеризується більш хаотичним підходом, аніж інституційним. Однак великі волонтерські платформи еволюціонували в напрямку фандрайзингу, що розглядається як професійна діяльність з метою мобілізації фінансових та інших ресурсів для реалізації соціально значущих і науково-дослідних неприбуткових проєктів. Волонтерська діяльність в Україні дозволяє не лише підтримувати військових в справах військового забезпечення, але й надавати допомогу в медичній та психологічній сферах. Таким чином, роль та вплив волонтерського руху у російсько-українській війні є досить важливим, оскільки волонтери виступають як партнери держави та контролюючі інституції. Вони виконують функції експертів, посередників, розповсюджувачів інформації, а також активних учасників громади. Це свідчить про те, що волонтерство виходить за межі соціального надавача послуг. Сьогодні функції волонтерських організацій у партнерстві з державою можна визначити наступним чином: експертна роль, посередницька та інформаційна роль, орієнтація в бюрократичних процесах, надання безпосередньої волонтерської допомоги та участь у розробці та впровадженні державних програм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

Законодавчі та нормативно-правові документи України

1. Деякі питання виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час надання волонтерської допомоги в районі проведення антитерористичної операції, бойових дій та збройного конфлікту: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.08.2015 р. № 604. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/604-2015-п>
2. Загальна декларація волонтерів. URL: <http://www.volunteer.kiev.ua/pages/70-zagalna-deklaracya-volonteriv>
3. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
4. Конвенція про права дитини. ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
5. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Концепція Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021–2025 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України; Концепція від 23.12.2020 № 1669-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1669-2020-%D1%80#Text>
7. Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1895-2003-%D0%BF#Text>
8. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>

9. Про внесення змін до деяких законів України щодо волонтерської діяльності: Закон України від 05.03.2015 № 246-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-19#Text>
10. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main/3236-17>.
11. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>
12. Про затвердження Порядку надання волонтерської допомоги за окремими напрямками волонтерської діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2015 р. № 556. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/556-2015-п>
13. Про об'єднання громадян: Закон України від 16.06.1992 № 2460-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2460-12#Text>
14. Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27.04.2021 № 1414-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>
15. Про соціальні послуги: Закон України від 19.06.2003 № 966-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15#Text>
16. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21.06.2001 № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>
17. Про утворення Координаційної ради з питань розвитку та підтримки волонтерського руху: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.04.2003 № 225-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225-2003-%D1%80#Text>
18. Resolution adopted by the General Assembly 56/38. Recommendations on support for volunteering. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/453860>.

Література

19. Аналіз українського волонтерства на основі методології нових соціальних рухів. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/analiz-ukrayinskoho-volonterstva-na-osnovi-metodolohiyi-novykh-sotsialnykh>
20. *Аніщенко А. П.* Волонтерство у паліативній допомозі як засіб соціалізації молоді // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки. 2012. № 22(6). С. 211–216. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2012_22\(6\)__31](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2012_22(6)__31).
21. *Баковецька О.* Волонтерський рух в Україні на сучасному етапі розвитку // Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. 2020. Чис. 23. С. 36-41.
22. *Беспалова К. О.* Мотиваційні аспекти волонтерства: досвід західних країн // Вісник Національного технічного університету України «КПІ». Серія: Політологія. Соціологія. Право. 2012. № 3. С. 67–71.
23. *Болотова В. О., Ляшенко Н. О., Байдак Т. М.* Волонтерська діяльність в Україні як вид соціальної активності // Грані. 2018. Т. 21. № 9. С. 47–57
24. *Вайнола Р. Х., Капська А. Й., Комарова Н. М. та ін.* Волонтерський рух в Україні: Тенденції розвитку. Київ: Академпрес, 1999. 112 с.
25. *Ванюшина О.* Волонтерський рух в Україні: еволюція, сучасний стан та статус // Вісник Національного університету оборони України. 2015. 1 (44). С.275-281.
26. *Ващенко І. В., Трубнікова О. А.* Волонтерство як соціально-психологічна умова реалізації проектів розвитку локальної спільноти // Вісник Національного університету оборони України. 2011. Вип. 5. С. 99–105. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2011_5_21.
27. *Волковницька Т. М.* Волонтерська діяльність як метод підготовки фахівців соціальної сфери // Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. 2012. № 1. С. 143–148. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prcr_2012_1_23.

28. Волонтерство: порадник для організатора волонтерського руху / О. В. Безпалько, Н. В. Заверико, І. Д. Зверєва та ін.; уклад. Т. Л. Лях. Київ: ВГЦ «Волонтер», 2001. 176 с.
29. *Глагольєва В.* Етапи розвитку волонтерського руху в Україні та їх вплив на громаду // *Радіоелектроніка та молодь у ХХІ столітті : матеріали 25-го Міжнар. молодіжн. форуму, 20-22 квітня 2021 р.* Харків : ХНУРЕ, 2021. Т. 11. С. 34–35.
30. *Говоруха Н.* Волонтерство як платформа соціальних перетворень // *Педагогічний процес: теорія і практика.* 2019. Вип. 3-4. С. 24-30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pptp_2019_3-4_5
31. *Головко О.* Волонтерство в Україні: історико-правовий аспект // *Право і безпека.* 2023. № 2 (89). С. С. 9–18. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.2.01>.
32. *Горєлов Д., Корнієвський О.* Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики: аналіт. доп. К.: НІСД, 2015. 36 с.
33. *Горінов П., Дранушко Р.* Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження: монографія. Київ: Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2022. 240 с.
34. *Грига І., Брижовата О., Дума Л., Лисенко О.* Досвід волонтерської роботи та напрями її вдосконалення // *Соціальна робота в Україні : перші кроки / Ред. В. Полтавець.* Київ: КМ «Academia», 2000. С. 145–172.
35. *Грищенко Н. І.* Волонтерський рух в сучасній Україні як стратегія розвитку молодіжного лідерства // *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2018. Вип. 2(38). С. 73-78.
36. *Дворянин П.* Висвітлення волонтерської діяльності в засобах масової інформації України (2014–2023 рр.) // *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2023. Вип. 65. том 2. С. 18-23.
37. *Жорняк А., Подпльота С.* Сутність та особливості функціонування системи Волонтерського руху у Німеччині // *Публічне управління та митне*

адміністрування. 2022. Спецвипуск. С. 51-56. URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2022/spec/8.pdf>

38. *Карий О., Панас Я.* Передумови залучення волонтерів для забезпечення соціально-економічного розвитку громад // Маркетинг і менеджмент інновацій. 2016. №2. С. 156-169.

39. *Кормич Л. І., Багацький В. В.* Історія України: підручник. Київ, 2006. 412 с.

40. *Костишин Е.* Роль волонтерського фандрайзингу у протистоянні широкомасштабній збройній агресії Російської Федерації // Українське військо: сучасність та історична ретроспектива : Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції 23 листопада 2022 р. К. : НУОУ, 2023. 270 с.

41. *Купрієнко С. А.* Словник соціології (літери А–Я) [Електронний ресурс]. URL : <http://kuprienko.info/kupriyenko-s-aslovník-sotsiologiyi-literi-a-ya/7/>.

42. *Липитчук, О.* Тенденції розвитку волонтерського руху в Україні // Scientific Collection «InterConf». 2022. (118), 180–188. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/1030>

43. *Лопатченко І.* Аспекти публічного управління розвитком волонтерського руху в Україні // Вісник Національного університету цивільного захисту України (Серія «Державне управління»). 2022. № 1 (16). С.152-161.

44. *Манелюк Ю., Луценко В., Савчук Н.* Волонтерський рух України в умовах військової агресії // Науковий журнал «ПОЛІТИКУС». 2022. Вип. 6. С. 29–33

45. *Матійчик А. В.* Волонтерська діяльність як детермінанта розвитку громадянського суспільства // Грані. 2016. № 8. С. 100-107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2016_8_15.

46. Менеджмент волонтерських груп від А до Я: навч.-метод. посібник / За заг. ред. Т. Лях. Київ: Версо-04, 2012. 288 с.

47. *Олешко Н., Тюніна А.* Волонтерська діяльність як прояв спротиву українського народу у російсько-українській війні 2022 року. // Scientific Collection «InterConf+». (28(137), 231–236. <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.12.2022.024>
48. *Панькова О., Касперович О.* Український волонтерський рух в умовах збройної російської агресії в контексті національних та глобальних викликів і можливостей післявоєнного відновлення країни. // Журнал європейської економіки. 2022. вип. 21, вип. 3, С. 277-294, <http://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1605>.
49. *Паславська О.* Становлення та розвиток волонтерського руху в Україні (історико-правове дослідження) // Актуальні проблеми правознавства. 2016. Випуск 4 (8). С. 22-28.
50. *Писаренко Л. М., Плукчи Л. В., Федорова І. В.* Волонтерство: виклики сьогодення: за матеріалами друкованих ЗМІ // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2021. Т. 32, Ч. 3. С. 156–161.
51. *Поліщук Ю.* Соціально-педагогічна діяльність сучасних громадських молодіжних об'єднань як фактор морального розвитку особистості // Наукові записки. Серія: Педагогіка. 2003. № 3. С. 18–25.
52. *Руденко В.* Волонтерство, як провідне явище в процесі забезпечення соціальної безпеки України: еволюція, значення, сучасний стан та проблематика. // Економіка та суспільство. 2023. (52). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-32>
53. *Симон Ю.* Теоретико-методологічні засади соціального управління. URL: <https://arm.naiiu.kiev.ua/books/fpu/lections/lecture3.html>
54. *Сірко В.* Волонтерство під час війни в Україні: права та гарантії // Південноукраїнський правничий часопис. 2023. № 2. С. 124-129.
55. *Ткачук Т. С.* Ціннісно-гуманістичний потенціал волонтерства // Наука і освіта. 2011. № 2. С. 52–55.

56. *Толмачова І. А.* Сучасний етап наукового осмислення поняття «благодійництво» // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2008. № 1. С. 109–113.

57. *Томчук О. А.* Вагомий внесок волонтерів у висвітленні історії сучасної російсько-української війни // Військово-науковий вісник. 2018. Вип. 30. С. 248–252.

58. *Томчук О.* Історичні аспекти виникнення волонтерського руху на допомогу Збройним Силам України у 2014 р. // Військово-науковий вісник. 2017. №28. С. 207-215.

59. *Харченко С. Я.* Історія, теорія та практика волонтерського руху в Україні : наук.-навч.-метод. посіб. Луганськ, 2008. 319 с.

60. *Шайгородський Ю.* Волонтерська діяльність як форма суспільної мобілізації у відсічі російській агресії // Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки. 2023. № 8. С. 78.

61. *Яновська О.* Інституалізація волонтерського руху в Україні: безпековий вимір // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2017. №1/2. С. 80-83.

Дисертації, автореферати

62. *Кузьменко О. А.* Соціальне становлення особистості в умовах відкритої соціально-педагогічної системи. Автореф. дис. ... канд. пед. наук за спец.: 13.00.01 – теорія та історія педагогіки / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 1998. 24 с.

63. *Стасюк Ю. М.* Українські добровольчі формування: створення та функціонування (2014–2015 рр.). Автореф. дис. ... канд. іст. наук за спец.: 07.00.01 – історія України / Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький, 2018. 26 с.